

RABINDRANATH TAGORE

VOLT EGYSZER EGY KIRÁLY

**FORDITOTTA
WILDNER ÖDÖN**

**BUDAPEST
AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZV.-TÁRS. KIADÁSA**

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2015
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-615-5472-67-1 (online)
MEK-14066

TARTALOM

Volt egyszer egy király.

Haza!

Ófelsége a gyermek.

Az imádó.

Kumo szeme.

Az élő halott.

Volt egyszer egy király.

„Volt egyszer egy király...”

Mikoron még gyermekek valánk, csöppet sem volt szükség tudni, ki is volt ez a mesebeli király. Egyre ment, vajjon Siladitya volt-e a neve, avagy Saliban, s hogy Kasi avagy Kanauj volt-e a székvárosa. Ami a hétéves fiú szívét - gyönyörűséggel - megdobogtatta: az az egyetlen, legfőbb igazság vala, a valóságok valósága: „Volt egyszer egy király...”

A mai kor olvasója azonban pontosabb lény s jobban ügyel a pontosságra. Ha ilyen kezdetű história üti meg a fülét, mindjárt él a gyanuperrel és kritikussá válik. Ráveti a tudomány fényszóróját a legendás ködre s kérdi: „Micsoda király?”

S maguk a mesemondók is öregbedtek pontosságban. Már nem érik be a régi, elmosódott: „volt egyszer egy király”-lyal, hanem ehelyett mélységes tudomány ül az ábrázatokra, amidőn elkezdik: „Volt egyszer egy király, akinek Ajatasatru volt a neve.”

Mindazonáltal még ez sem elégíti ki egykönnyen a modern olvasó kíváncsiságát. Tudós-ókuláréján át a szerző felé hunyorít s azt kérdi viszontag: „Melyik Ajatasatru?”

„Azt minden iskolásfiú bölcsen tudja”, - folytatja a szerző, - „hogy három Ajatastru élt ezen a földön. Az első Kr. e. a 20. században született és két éves és nyolc hónapos zsenge korában halt meg. Szívből fájlalom, hogy lehetetlen valamelyes megbízható forrást találni, amely uralkodását behatóan előadná. - Már a második Ajatasatru ismeretesebb a történetírók előtt. Mert ha föllapozzuk az új »Történelmi encyklopédiá«-t...”

Ebben a pillanatban szertefoszlott a modern olvasó gyanuja. Érzi: bízást bízhat a szerzőben. S imígyen szól magához: „Imhol egy történet, amely hasznos is, tanulságos is.”

Óh, mi könnyen áztatjuk magunkat! Titkos aggodalom fog el, hogy valamiképpen ne tűnjünk föl tudatlanok képében. S végzetre oda lyukadunk ki, hogy valóban tudatlanok *vagyunk*, csakhogy hosszú és körülményes úton jöttünk rá erre.

Azt mondja az angol közmondás: „Ne kérdezz tőlem semmit s nem felelek néked hazugsággal.” Érti ezt tökéletesen a mesehallgató hétéves fiú; tartózkodik minden kérdéstől, valamíg a história tart. Így hát mindenek tiszta és szép hamissága meztelen és ártatlan marad s átlátszó, aminő maga az igazság; kristálytiszt, mint a frissen bugyogó forrás. Ámde mi, modernek azt kívánjuk, hogy a súlyos és tudós hazugságunk elleplezze és elfátyolozza igazi jellegét. S ha az olvasó bárhol a legpirinyóbb rést fedezi föl, ahol a csalásba bepillanthat, kényeskedő fintorral fordul el; s a szerző hírnevének befellegzett.

Lelkünk ifjúságában minden dolog mézét megéreztek, s a mese édességét csallhatatlanul ízleltette velünk tulajdon tudásunk. Sohasem törődtünk olyan hiábavaló dologgal, amilyen a tudomány. Csak az igazságra volt gondunk. S romlatlan kis szívünk nagyon jól tudta, hol van az igazság kristálypalotája s hogy lehet hozzáférkezni. Manapság persze azt várják tőlünk, hogy oldalakat firkáljunk tele adatokkal, holott az igazság egyszerűen ennyi:

„Volt egyszer egy király...”

Élénken emlékszem arra az estére Kalkuttában, amidőn a mese elkezdődött. Szüntelenül szakadt az eső, dühöngött a vihar. Az egész város el volt árasztva. A víz térdig ért az utcánkon. Eleven reménység, szinte bizonyosság töltött el, hogy tanítóm nem tud eljönni az este. Ott ültem a veranda elhagyatott zugolyában s lebámultam az utcára. Szívem egyre szaporábban dobogott. Únos-úntalan rámeredt a szemem az esőre, s ha szünőben volt, minden erőmből fohászzkodtam: „Istenem, küldj bőségesebb özönt, míg el nem múlt félhét óra.” Mert

szentül azt hittem, ha zápornak nincs más értelme, mint hogy megvédjen egy gyámoltalan fiút Kalkutta zugában tanítója halálos karmaitól.

S ha nem is feleletül az imámra, azonban mindenesetre összhangban a természet valamely durvább törvényével: az eső csakugyan nem állott el.

Ám, óh jaj! A tanítóm se.

Percnyi pontossággal láttam esernyőjét fölbukkanni az utca kanyarulatánál. A reménység nagy szappanbuborékja szétpukkant a kebelemben s szívem megtörött. S ha van büntetés, amely a halál után a bűnhöz alkalmazkodik: bizonyos, hogy tanítóm mint Én fog újraszületni, én pedig mint tanítóm kelek új életre.

Mihelyt megláttam az esernyőjét, lélekszakadva rohantam anyám szobájába. Ott szemközt ült anyám és nagyanyám; kártyáztak a lámpafény mellett. Berontottam, anyám közelébe az ágyra vettem magam mondván:

- Kedves anyuskám, itt a tanító, nekem meg úgy fáj a fejem; nem lehetne-e, hogy ma ne legyen leckém?

Remélem, hogy ezt a históriát nem adják éretlen gyermek kezébe, s bízom benne, hogy nem használják föl iskolai olvasókönyv számára. Mert szörnyűséges vala az én cselekedetem s nem bűnhődtem érte semmiképen. Sőt ellenkezőleg: hamisságom siker koronázta.

Anyám így szólt:

- Jól van no. - S a szolgálóhoz fordulva hozzátette: „Mondd meg a tanítónak, hazamehet.”

Világos volt, hogy nem fogta föl valami tragikusan a betegségemet, mert nyugodtan folytatta a játékát s ügyet sem vetett rám. Én pedig, a vánkosba temetve a fejemet, kedvemre kacagtam. Pompásan megértettük mi egymást, az édesanyám és én.

Ám mindenkinek tudnia illik, mily bajosan tudja egy hétéves fiú a betegség látszatát hosszabb időn át fenntartani. Körülbelül egy perc múltán rácsimpajkodtam nagyanyámra s kértem: „Nagyanyóka, mesélj valamit.”

Többször kellett ismételnem a kérésemet. Nagyanyóka és a mama csak tovább kártyáztak; nem ügyeltek rám:

- Hagyj békén, gyermek! Várj, míg befejeztük.

Én azonban állhatatosan rimáncodtam:

- Nagyanyóka, mesélj valamit.

Azt mondtam az anyámnak, hogy hisz holnap is befejezheti a játékot, ellenben hagynia kell, hogy nagyanyóka most és itt meséljen nekem valamit.

Mama végre odadobta a kártyát s így szólt:

- Csakugyan jobb, ha megteszed az akaratát. Én nem bírok vele.

Talán arra gondolt, hogy holnap úgyis kénytelen leszek visszatérni ostoba leckémhez.

Mihelyt anyám egy kicsit engedett, rávettem magam a nagymamára. Megragadtam a kezét, örömben megforgattam, s odavonszoltam az ágyam moszkító-hálójához. Izgalmamban átkaroltam a párnám s az élvezettől föl-fölvettem magam. Amidőn végre egy kicsit lecsillapodtam, így szóltam:

- Most pedig, nagyanyókám, halljuk a históriát.

S nagyanyóka folytatá:

„S a királynak volt egy felesége...”

Kezdetnek elég jó kezdet volt. Csak *egy* felesége volt.

A mesebeli királyok pazarok szoktak lenni a királynék tekintetében. S mihelyst azt halljuk, hogy két királyné is van, szívünk szorulni kezd. Mert egyikük bizonyára boldogtalan. Azonban nagyanyóka históriája elkerülte ezt a veszedelmet. A királynak ugyanis csak egyetlen királynéja vala.

Majd mindjárt azt halljuk, hogy a királynak nincs fia. Hétéves létemre nem gondoltam, hogy ok a búra, ha egy embernek nincs fia. Hisz az csak útban állott volna.

S az sem izgat, ha továbbad azt halljuk: a király az erdőbe vonult, magát sanyargatandó, hogy fiat kapjon. Ami engem illet, csupán egy cél indított volna arra, hogy az erdőbe vonuljak, t. i. az, hogy megugorjam tanítóm elől.

A király azonban az ő királynéjával egy kis leányt hagyott hátra, aki csodaszép kisasszonnyá cseperedett föl.

Tizenkét év múlik s a király még egyre sanyargatja magát és e sok idő alatt sohasem gondol csodaszép leányára. A királykisasszony elérte ifjú virágzásának teljességét. Elmúlik a férjhezmenés ideje is, de a király csak nem tér vissza. S a királyné eleped a búbánattól s egyre siránkozik: „Vajjon az én aranyos leányom arra a végzetre van-e kárhozthatva, hogy hajadonul haljon? Óh jaj nekem! Milyen keserves a sorsom!”

Ekkor a királyné követeket küldött a királyhoz, hogy esdve kérjék, térjen vissza legalább egyetlen éjszakára, egyetlen lakomára a palotájában. S a király hajlott a kérésére.

A királyné tulajdon kezével, s a legnagyobb gonddal főzött-sütött a királynak s aranytálakban, ezüst serlegekben szolgálta föl a lakomát. Hátrább állt a királykisasszony pávatoll-legyezővel a kezében. A király, tizenkét évi távollét után belépett a házba s a királykisasszony, magát legyezvé, betöltött minden termet a szépsége ragyogásával. A király leánya szemébe pillantott s ezenközben elfelejtett az ételekhez nyúlni.

Végezetre ezt kérdezte királynéjától:

- Mondd, ki ez a leány, akinek szépsége úgy ragyog, mint az istennő aranyos képmása? Kinek a leánya?

A királyné homlokára vervén kiáltá:

- Óh, mi szörnyűséges az én sorsom! Avagy nem ismered tulajdon leányodat?

A király oda volt az ámulattól. Végül így szólt:

- Pirinyó leánykám eladólánnyá serdült.

- S mi mássá? - sóhajtott a királyné. - Vagy talán nem tudod, hogy tizenkét esztendő múlt el azóta.

- De hát miért nem adtad férjhez? - kérde a király.

- Te távol voltál - viszonzá a királyné. - S hogy találtam volna illő férjet nékie?

Nagyon fölfortyant erre a király:

- Az első ember, akit holnap meglátok, mikor kilépek a palotámból, legyen az ő férje.

A királykisasszony csak egyre mozgatta pávatollas legyezőjét, s a király befejezte lakomáját.

Másnap reggel, amidőn palotájából kilépett, meglátott egy brahmánfiút, aki rőzsét szedett a palota előtt nyíló erdőben. Hét- vagy nyolcéves lehetett. A király így szólt: „Néki adom a leányomat.”

Ki ellenkezhethet egy király parancsával? Tüstént hívták a fiút s kicserélték a nászkoszorút közötte s a királykisasszony között.

Ideérve szorosan simultam az én bölcs nagyanyókámhoz és mohón kérdeztem: „És aztán?”

A szívem mélyén ott buzgott az áhitatos kívánság, vajha én lehetnék ez a boldog hétéves rőzsessedő. Az éjszaka csak úgy zúgott a zápor verdesésétől. Az agyagmécses az ágyam mellett pislálkolt. S nagyanyóka hangja tovább zümmögött a mese során. S mindez ájtatos szívem zugában azt a hitet táplálta, hogy időtlen idők szürkületében valamely bizonytalan király országában rőzsét szedtem s egyszerre csak koszorút váltottam a királykisasszonnyal, aki olyan szép vala, mint a szépség istennője. Haját aranyos pánt vette körül; fülében aranyos függők ragyogtak. Aranyból való volt a nyaklánc, a karkötője, aranyos öv fogta körül az ágyékát s aranyos perecek pengtek a lábán.

Ha nagyanyám történetesen író, mennyi magyarázattal tartozott volna ehhez az apró történethez! Mindenekelőtt általános volna a kérdés, miért maradt a király tizenkét évig az erdőben? Másodszor, ugyan miért maradt volna a királykisasszony az egész idő alatt hajadon? Ezt képzelenségnek tartanák.

És még ha nagyanyóka szerencsésen el is ért volna idáig, a házasság körül bizonyosan hangos kavarodás támadt volna. Mert először is: nem történt meg sohasem. Másodszor, hogy köthetett volna házasságot egy királykisasszony a harcosok kasztjából egy fiúval, aki a brahmánkasztból származik? Az olvasók menten azt hinnék, hogy a szerző a sorok közt bevett társadalmi szokásaink ellen tüzel. S tiltakozó leveleket írnának az újságokhoz.

Minélfogva szívem mélyéből fohászkodom, hogy nagyanyám megint mint nagymama szülesék újra, nem pedig talán valami átok haragjától, mint boldogtalan unokája.

Örömtől, elragadtatástól dobogó szívvel kérdeztem nagyanyókatól:

- És aztán?

Nagyanyóka folytatta:

- Aztán a királykisasszony nagy szorgosan magához vette kis urát, épített egy hétszárnyú, tágas palotát s gyöngéd gonddal bubusgatta a férjét.

Ide-oda ugráltam az ágyamban, szorosabban, mint valaha, karoltam magamhoz a vánkost s megint kérdém:

- És aztán?

Nagyanyóka folytatta:

- A kis fiú most iskolába járt, sok leckét tanult a tanítóitól s hogy nagyobb lett, osztálytársai elkezdtek kérdezgetni:

- Ki az a szép dáma, aki veled lakik a hétszárnyú palotában?

A brahmán fiú is kíváncsi volt megtudni ki is hát az a nő. Mindössze annyira emlékezett, hogy egy szép napon rőzsét szedett s nagy ricsaj támadt körülötte. De mindez olyan régen volt, hogy emlékei már elmosódtak.

Négy-öt év telt el imígyen. Pajtásai egyre faggatták: „Ki az a szép dáma a hétszárnyú palotában?” S a brahmán fiú hazatérve szomorúan szólt a királykisasszonyhoz:

- Társaim egyre faggatnak, ki az a szép dáma a hétszárnyú palotában és én nem tudok nekik felelni. Mondd, óh mondd meg, ki vagy?

S a királykisasszony így szóla viszontag:

- Hagyj ezzel ma békén. Egy szép nap úgyis megmondom.

S a brahmán fiú napról-napra újra kezdte:

- Ki vagy?

S a királykisasszony egyre ezt felelte:

- Hagyj ezzel ma békén. Egy szép nap úgyis megmondom.

Ezenképen megint eltelt négy-öt év.

Végezetre azonban a brahmán fiú nagyon türelmetlen lőn és mondá:

- Ha nem mondd meg még ma nékem, ki vagy, óh szép dáma, mindjárt elhagyom ezt a hétszárnyú palotát. - Mire a királykisasszony ezt felelte:

- Minden bizonnyal megmondom holnap.

Másnap a brahmán fiú hazatérve az iskolából, újból kérte:

- Mondd meg most, ki vagy?

A királykisasszony ezt felelte:

- Ma éjszaka megmondom néked, vacsora után, ha az ágyban vagy.

A brahmán fiú azt mondta, hogy jól van s elkezdte számolni az órákat, várva az éjszakát.

A királykisasszony pedig fehér virágot szórt az ágyra, meggyújtott egy jó olajtól illatozó arany lámpát, szépen felékesítette a haját; csodás kék ruhát öltött magára és elkezdte számolni az órákat, várva az éjszakát.

Az este a férje, a brahmán fiú, hamarosan befejezve estebédjét - olyan izgatott volt, hogy alig tudott egy harapást enni - odasietett a hálóból virággal teleszórt aranyos ágyához s így szólt magában: „Ma éjjel minden bizonnyal megtudom, ki is hát ez a szép dáma a hétszárnyú palotában?”

A királykisasszony magához vette az étkeket, miket férje meghagyott és halkán belépett a hálóból. Ma éjszaka kell felelnie arra a kérdésre, ki hát a szép dáma a hétszárnyú palotában. S amidőn föllépkedett az ágyhoz, hogy megmondja neki, íme mit látott: a virág közül kigyóbújt ki s megmarta a brahmán fiút. S kis ura ott feküdt a virágos ágyon, halotthalványan.

Egyszerre elállt a szívem verése és elfuló hangon kérdeztem:

- És aztán?

S nagyanyóka így szólt:

- Aztán...

De ugyan mire való folytatni a históriát?

Mindössze odavezetne ez, ahol egyre lehetetlenebbé válnék.

A hétéves fiú nem tudta, hogy ha volna valamilyen „és aztán?” a halál után, semmiféle nagyanya és nagyanyja nem mesélhetne erről minékünk.

Ám a gyermek hite sohasem ismeri el a megsemmisülést s még a halál köpönyegét is megragadná, hogy visszafordítsa. Megfoghatatlan volna számára azt hinni, hogy egy ilyen tanító-

mentes est históriája ily hirtelen véget érhet. Ezért nagyanyóknak a meséjét vissza kellett szólitania a nagy Vég örökké lelakatolt kamarájából; de ezt olyan egyszerűen teszi: mindössze ráfekteti a holttestet egy banánatörzsre s azon lecsúsztatja a folyón s egy pár varázsigét mond egy táltossal. S a záporos éjszakán, s a lámpa bágyadt pislogásánál a gyermek lelkében a halál elveszti minden borzalmát s nem tűnik föl egyébnek, mint mélységes álomnak egyetlen éjszakában.

S ha vége a mesének, a fáradt pillákat lecsukta az álom.

S mi a fiúcska kis testét az álom hátán tovaúsztatjuk az Idő csöndes vizén s reggel azután pár varázsigét mondunk, hogy visszaadjuk őt az élet és fényesség világának.

Haza!

Phatik Chakravorti a falusi gyerekek vezére volt. Új csínyt eszelt ki. A folyópart iszapjában nehéz fatörzs feküdt s várta, hogy árbocfává ácsolják. Phatik kiadta a parancsot, álljanak valahányan össze, hogy eltolják és tovahengergessék a törzset a helyéről. A törzs tulajdonosa majd elbámul s földühödik ezen, ami nagyon muris lesz mindnyájunknak. Egyhangulag beleegyeztek a tervbe s hozzáfogtak a kiviteléhez.

Azonban éppen akkor, amidőn már-már befogtak a csínybe, arra csavargott Makhan, Phatik öccse és szó nélkül, velük szembe, ráült a fatörzsre. A fiúkat ez egy percre kihozta a sodrúkból. Egyikük meglehetősen félénken meglökte és rászólt, keljen föl. De ő rá sem hederített. Olyan képet vágott, mintha fiatal filozófus volna, aki a játék hívságosságáról elmélkedik. Phatik vad dühre gerjedt:

- Makhan! - ordítá - ha nem takarodsz le ebben a percben, jól elverlek.

Makhan még jobban elterpeszkedett a fatörzsön.

Ha Phatik meg akarta őrizni vezéri tekintélyét a nép előtt, most be kellett volna váltani a fenyegetését. Ámde a határozó percben elhagyta a bátorsága. Teremtő szelleme azonban hirtelen más fordulatot vett: olyasmit talált ki, amivel, azonfelül, hogy leveri az öccsét, csatlósainak fokozott élvezetet fog nyújtani. Megparancsolta, hogy a törzset Makhannal együtt emeljék meg s hengergessék el. Makhan hallotta a jelszót s becsületbeli kötelességének tartotta, hogy kitartson a helyén. De nem számolt azzal, hogy ez veszéllyel jár, miként azok sem számolnak vele, akik más dolgokban törekszenek földi dicsőségre.

A suhancok teljes erővel nekidültek a törzsnek, kiabálva: „Egy, kettő, három!” A „rom” szótagra fölfordult a törzs, s vele együtt Makhan filozófiája, dicsősége, mindene.

Valamennyi gyerek rekedtre ordította magát a gyönyörűségtől, de Phatik megijedt egy kicsit. Tudta, mi következik. S csakugyan, Makhan fölugrott az anyaföldről, vakon, mint a végzet s sikoltva, mint a fúriák. Rárontott Phatikra, összekarmolta arcát, megöklözte, meggyomrozta a földön s azután bögve, óbégatva szaladt haza. A dráma első fölvonása véget ért.

Phatik letörölte az arcát, a folyóparton ráült egy félig vízbemerült csónak szélére s fűszálat rágszált. Egy hajó kötött ki az állomáson s középkorú, őszes hajú, barnabajuszú férfi szállt ki belőle. Meglátta a semmitévőn üldögélő fiút s megkérdezte, hol laknak Chakravortiék. Phatik tovább rágt a fűszálat s ennyit felelt: „Odaát”. De lehetetlen volt megmondani, hová mutatott. Az idegen megismételte a kérdését. Phatik csak lóbálta a lábát a csónak szélén és ennyit mondott: „Csak keresse.” Azzal tovább rágszált a fűszálat.

Most azonban szolga jött hazulról azzal, hogy anyja hívatja. Phatik vonakodott hazamenni. Ámde a szolga ura volt a helyzetnek. Gorombán a magasba emelte Phatikot és magával vonszolta, bár az tehetetlen mérgében ide-oda rúgott-kapált.

Amidőn hazaértek, anyja rámordult:

- Hát megint megverted Makhant?

Phatik durcásan felelte:

- Nem igaz, nem tettem. Ki mesélte ezt neked?

Anyja rákiáltott:

- Ne hazudj!

Phatik tüzesen válaszolt:

- Mondom neked, nem tettem. Kérdezd meg Makhant!

Ám Makhan legjobbnak látta, ha megmarad előbbi bemondásánál, s újra azt vallotta:

- Igen, anyám, Phatik megvert engem.

Phatik türelmének vége szakadt. Ilyen igazságtalanságot nem bírt el. Ráugrott Makhanra s jól megagyabugyalta:

- Nesze - ordítá - nesze a hazugságodért.

Anyja rögtön Makhan pártjára kelt s el akarta vonszolni Phatikut, ütlegzápor közepette. S amidőn Phatik félrelökte, rárivallt:

- Mit? Gaznáci! Édesanyádat ütöd?

Az összes férfi épp ebben a kritikus percben érkezett oda. Kérdé, mi a baj. Phatik bambán s megszégyenülten bámult rá.

Anyja hátralépett s ránézvén az idegenre, haragja meglepetésbe ment át. Bátyjára ismert benne s fölkiáltott:

- Mit, te vagy, Dada? Hogy jössz te ide?

Ezt mondván lehajolt s kezével megérintette a bátyja lábát. Bátyja nemsokára azután, hogy ő férjhez ment, elköltözött s üzletember lett Bombayben. Azonközben ő elvesztette a férjét. Bishamber most visszatért Kalkuttába és mindjárt kérdezősködött a huga után. Azután ide-sietett, hogy meglátogassa.

A következő napok sorsa csupa öröm volt. Bishamber kérdezősködött a két fiú nevelése felől. Megtudta nővérétől, hogy Phatikkal állandó a vesződés. Lusta, engedetlen, vad. Ellenben Makhan aranyos, szelíd, mint a ma született bárány és jól tanul. Bishamber nyájasan fölajánlotta nővérenek, hogy átveszi Phatikut s együtt neveli a saját gyermekeivel Kalkuttában. Az özvegy szívesen ráállt erre. Amidőn a nagybácsi megkérdezte Phatikut, szívesen megy-e vele Kalkuttába, öröme nem ismert határt s azt felelte: „Óh, de mennyire, bácsikám!” S hangján megérzett, hogy őszintén beszél.

Anyja végtelenül megkönnyebbült, hogy megszabadult tőle. Elfogult volt vele szemben s a két fiút sem fűzte össze szeretet. Nap-nap mellett ölte az aggodalom, hogy Phatik egyszer csak vagy vízbe fullasztja Makhant, vagy bezúzza a koponyáját, vagy más kárt tesz benne. Mégis elbúsult egy kicsit, hogy látta, mily mohón igyekszik el tőle Phatik.

Amikor megegyeztek, Phatik unos-untalan faggatta a bácsit, mikor utaznak már. Naphosszat reszketett az izgatottságtól s az éjszaka nagy részét ébren töltötte. Örökre átruházta Makhanra a hálóját, sárkányát és bűgő csigáit. A válás e perceiben határtalan volt a nagylelkűsége Makhan iránt. Kalkuttába érvén, Phatikut bemutatták nagynénjének. Csöppen sem örült a családja szükségtelen megnövekedésének. Éppen elég ügye-baja volt a tulajdon három fiával; minek ez a ráadás. Egy ilyen tizennégy éves falusi suhancot venni közéjük! Ez szörnyen nyugtalanította. Bishamber bizony jól teszi, ha kétszer is megfontolja vala, mielőtt ezt a megfontolatlanságot elkövette.

Az emberi siralomvölgyben nincs nagyobb csapás, mint egy tizennégy éves fiú. Se nem szép, se nem hasznavehető. Lehetetlen becézni, mint egy kisebb fiút. Folyton lábatlankodik. Ha gyerekesen beszél, baby-nek csúfolják, ha mint felnőtt, kotnyelesnek; de így is, úgy is minden szavát zokon veszik. Külsejéről is lerí a kevésbé vonzó kamaszkor. Illetlen sietséggel növi ki a ruháját. Hangja érdes és kétfelé vásik. Arca hirtelen szögletessé válik s elcsúnyul. A zsenge gyermekkor gyöngéit könnyű mentegetni, de bajos a tizennégy éves kikerülhetetlen hibáit

elviselni. A serdülő fiú kínosan öntudatos lesz. Ha idősebbekkel beszél, vagy ildomtalanul koraérettnek tűnik föl, vagy túlon túl félénknek, mintha puszt a létét is szégyellené.

Pedig épp ez a kor az, amidőn a fiú lelke mélyén a legjobban szomjuhozza a szeretetet és elismerést s odaadó rabszolgájává lesz mindenkinek, aki tiszteletet tanusít iránta. De nyíltan szeretni senki sem meri, mivelhogy ez helytelen s a fiúra nézve káros lágyságnak tartanak. Így korholás-szidalom közepette erősen hasonlatossá válik a kóbor kutyaéhoz, aki elvesztette az urát.

A tizen négy éves fiú egyetlen paradicsoma a szülei ház. Idegen házban, idegen emberek körében élni bizony-bizony kínpad-élet. Ellenben az üdvösségek üdvössége nyájas pillantásokat kapni asszonyoktól, akik sohasem bánnak vele megvetéssel.

Phatiknak is merő gyötrelém volt, hogy kelletlen vendége a nagynénje házában. Az idősödő nő megvetette s minden alkalommal megalázta. Ha valaha megbízta valamivel, túlradó boldogságában bizonyára „túlságosan” jól végezte el. Ilyenkor az asszony azt mondta neki, ne legyen olyan nagy számár s maradjon inkább a leckéjénél.

Az elhanyagolás fullasztó légköre nénje házában annyira nyomasztólag hatott Phatikra, hogy azt hitte, alig tud lélekzetetet venni. Vágyott a szabad mezőre, hogy futkosva teleszívhasssa tüdejét friss levegővel. De seholsem látott szabad mezőt. Minden oldalról bezárva Kalkutta köveitől, éjszakáról-éjszakára csak falusi hazájáról álmodott és szüntelenül odavágyott. A pompás rétre gondolt, a hol egész nap röppentette a sárkányát, a tágas folyópartra, ahol ideoda csatangolt, énekelve, a gyönyörtől kurjongatva; a szűk folyóra, ahová kedve szerint rohanhatott, amelybe belemerülhetett, habjaiban evickélhetett. A csapatra gondolt, a melynek kényura volt. De mindenekfölött éjjel-nappal üldözte őt egy emlék: zsarnoki édesanyja, aki oly elfogult volt ellene. A fizikai szeretet egy fajtája, mint az állatoké, a vágy annak a közelében lenni, akit szeretnek, mondhatlan nyugtalanság a távollét alatt, a szív legbenső, néma hívó kiáltása az anyja felé, - mint ahogyan a borjú bög az anyja után a szürkületben - ez a szeretet - majdnem állati ösztön - izgatta folyton a vad, ideges, sovány, ügyetlen és csúnya fiút. Senki sem érthette, de annál mohóbban rágdosott az a szívé.

Iskolaszerte nem volt elmaradottabb fiú Phatiknál. Eltátotta a száját és néma maradt, ha tanítója valamit kérdezett s mint agyonrakott számár szó nélkül tűrte a sok ütleget, amely hátára viharzott. Ha a többi fiú künn játszott, ő gondolatokba merülve meredt a távoli házak fedeleire. S ha véletlenül valamely lapos háztetőn játszó gyerekeket kémlelt ki, szíve elfacsarodott a vágytól.

Egy nap azután összeszedte a bátorságát s megkérdezte bácsijától:

- Bácsi, mikor mehetek haza?

Nagybátyja így felelt:

- Várj a vakációig!

Azonban a szünidő csak novemberben következik be s addig hosszú a várakozás.

Egy nap Phatik elvesztette a tankönyvét. Pedig még a könyvek segítségével is nehezőre esett feladatait megtanulnia. Így meg egyenesen lehetetlenné vált számára. S a tanító irgalom nélkül napról-napra elnás pángolta. Oly nyomorult és szánalmas állapotba került, hogy még unokafivérei is szégyelték megvallani, hogy hozzájuk tartozik. Elkezdtek még jobban ingerelni, bántani, mint a többi fiú. Végül fogta magát és megvallotta nénjének, hogy elvesztette a könyvét.

A nénje megvetőleg biggyesztette az ajkát és így szólt:

- Te otromba, nagy, falusi fickó. Hogy győzném nagy családom mellett, hogy minden hónapban ötször vegyek neked új könyveket.

Az este, hogy az iskolából hazament, Phatiknak nagyon fájt a feje. A hideg is rázta. Érezte, hogy malária rohanja meg. Félt, hogy újabb terhére esik a néniének. Másnap reggel Phatik eltűnt. Hiába keresték mindenütt. Egész éjjel szakadt az eső és az emberek, akik a fiú keresésére indultak, csuromvíz lettek. Bishamber végre a rendőrséghez fordult.

Este csukott rendőrkocsi állt meg a ház előtt. Még mindig esett; az utcák csak úgy úsztak. Két rendőr karján bevitte Phatikt s letette Bishamber elé. Tetőtől-talpig egy víz és sár volt. Orcája, szeme lázban égett; minden tagja reszketett. Bishamber fölkarolta s a belső házba vitte. Amidőn felesége meglátta, fölkiáltott:

- Mennyi gondot zúdított ránk ez a fiú! Nem tennéd-e jobban, ha hazaküldenéd?

Phatik meghallotta a szavát s hangosan zokogott:

- Bácsi, hisz hazaindultam, de visszahoztak!

A láz magasra szökött s a fiú egész éjjel fantáziált. Bishamber orvost hozott. Phatik felnyitotta lázban tüzes szemét, a mennyezetre meredt és bizonytalan hangon kérde:

- Bácsi? Itt van már a vakáció? Mehetek haza?

Bishamber megtörölte a szemét, megfogta Phatik sovány, égő kezét s egész éjjel mellette ült. A fiú újra mürmögni kezdett. Egyszerre izgatottá vált a hangja:

- Anyám! - kiáltá - ne üss oly nagyon! Anyám! Én igazat beszélek!

Másnap, rövid időre, visszatért az eszméletet. Tekintete végigkémlelte a szobákat, mintha várna valakit. De azután, csalódott arccal, visszahanyatlott a vánkosába. Mély sóhajjal falnak fordult.

Bishamber kitalálta a gondolatait, s lehajolva fülébe súgta:

- Phatik! Elküldtem az anyáért!

Elmúlt a nap. Az orvos aggódó arccal megmondta, hogy a fiú állapota nagyon komoly.

Phatik elkezdett kiabálni:

- Megvan, három fonal! Megvan, négy fonal! Megvan -

Így hallotta a matrózokat méregetni a mélységet. Most maga méregetett egy megmérhetetlen mély tengert.

Este szélvészfényként viharzott be a szobába Phatik anyja s meg-megrázta, hangosan jajongva.

Bishamber türtőztetni iparkodott, de ő rávetette magát az ágyra s kiáltozta:

- Phatik, kedvenc fiam, kedvenc fiam!

Phatik egy percre abbahagyta szüntelen mozdulatait. Keze most már nem csapkodott. Csak annyit mondott:

- Igazán?

Az anyja megint azt kiáltotta:

- Phatik, kedvenc fiam, kedvenc fiam!

Phatik nagy lassan felé fordította a fejét s anélkül, hogy valakit látott volna, megszólalt:

- Anyám! Itt a vakáció!

Őfelsége a gyermek.

I.

Raicharan tizenkét éves korában került a gazdája házába. Ugyanahhoz a kaszthoz tartozott, mint a gazdája, aki kisfia gondozását bízta rá. Idők multán a fiú kinőtt Raicharan szárnyai alól és iskolába ment; onnan az egyetemre. Azután a bírói pályára lépett. Amíg csak meg nem házasodott, Raicharan volt az egyedüli szolgálja.

Mikor azonban asszonya lett a háznak, Raicharannak is két ura lett egy helyett. Minden korábbi befolyása gazdájára most átsiklott új úrnője kezébe. De ezt kiegyenlítette egy új jövevény. Anukulnak fia született s Raicharan unalom nélküli figyelmességeivel csakhamar teljes hatalomra tett szert a gyermekén. Ide-oda himbálta a karján, gyermeknyelven beszélt hozzá, szorosan hozzásimult az arcával, majd vigyorogva rántotta vissza.

A gyermek már tudott mászkálni s átkúszni a küszöbön. Ha Raicharan odafutott, hogy megfogja, pokoli kiáltozásba és kacagásba tört ki és elillant. Raicharan bámulta a magas művészetet és nagy éleslátást, amelyet a kicsi üldözés közben elárult. Raicharan ilyenkor rejtélyesen félénk pillantással ezt szokta mondani úrnőjének: „Gyermeke, ha felnő, bíró lesz.”

Új csodák következtek. Amidőn a gyermek elkezdett - imbolyogva - járni, ez Raicharan szemében az emberiség történetének új fejezetét jelentette. Mikor apját „ba-ba”-nak, anyját „ma-ma”-nak és Raicharant „chan-na”-nak kezdte szólítani, Raicharan elragadtatása nem ismert határt. Elszaladt, hogy világba kürtölje az újdonságot.

Egy idő múlva Raicharantól azt kívánták, hogy képességeit egyéb tereken is igazolja. Így például lovat kellett játszania, szájában kötőfékkel, s koronkint nagyokat rúgnia. Majd birkózni kellett kis növendékével s ha a végén nem tudta a műbirkózók trükkjével úgy csinálni, hogy mint legyőzött a hátára essék, kikerülhetetlen volt a nagy sírás-óbégetás.

Ez időtájt Anukult áthelyezték egy Padma-melléki kerületbe. Átutazás közben Kalkuttában vett fiának kis kocsit, sárga atlaszkabátját, aranyzsinóros sipkát és egy pár arany kar- és lábperecet. Raicharan minden sétára előhozta a ruhákat s szertartásos büszkeséggel tette növendékére.

Beállt az esőzések ideje, s napról-napra özönlött az égből a víz. A mohószomjas folyó óriás kígyóként faldosta a terrászokat, falvakat, búzaföldeket, s elárasztotta a homokos part magas füveit. Koronkint tompa morajjal zuhant le egy-egy partrész. A főfolyam szüntelen zajgása messze hallott. Tajtékját örült gyorsasággal ragadta tovább az ár.

Egy délután végre kiderült az idő egy kicsit, bár még felhős és hűvös volt. Raicharan kis zsarnoka azonban szépnek találta s nem óhajtott otthon maradni. Ő felsége föltornászott a kiskocsira. Raicharan beállt a két rúdja közé s lassan húzta ki a folyamparti rizsföldekig. A földeken nem volt senki, s a folyamon sem mutatkozott csónak. Túlhan, nyugat felől meghasadt a felhők kárpitja s a naplemente néma ünnepélyessége teljes, izzó pompájában nyilvánult meg előttük. E némaságot egyszerre megtörte a gyermek kiáltása, aki maga elé mutatott:

- Channa! Szép vijág!

Tőzsomszédságukban, iszapos mélyedésben ott állt előttük egy nagy kadambafa teljes virágjában. Ő felsége, a gyermek sóvár pillantásaival majd elnyelte s Raicharan megértette szíve vágyát. Csak röviddel előbb csinált ugyanennek a növénynek viráglabdáiból egy kis kocsit, s ezzel a gyermeket oly boldoggá tette, - naphosszat ide-oda húzogatta egy zsinóron - hogy Raicharan egész nap föl volt mentve a kötőféktől. Lóból lovásszá lépett elő.

Raicharannak azonban most este semmi kedve sem volt a virágért térdig gázolni az iszapon. Ezért hirtelen az ellenkező irányba mutatott:

- Nini, publi, nézd csak azt a madarat. - S azzal mindenféle mókával gyorsan eltolta a kis kocsit a fától.

Ámde a bírói tisztre hivatott gyermeket nem lehet oly könnyen becsapni. S ezenkívül ebben a percben nem mutatkozott semmi, ami tekintetét vonzotta volna. A képzeletbeli madár képét pedig nem lehet megrögzíteni.

A „kis gazda” eltökélt emberke volt s Raicharan művészete kimerült. Végre is így szólt:

- No jó, publi, maradj nyugton a kocsidban, amíg elmegyek a szép virágért. De vigyázz, s ne menj a vízhez.

Azzal térdig fölgyűrte a nadrágját s nekigázolt a vizes iszapba a fának.

De már abban a percben, mihelyt Raicharan eltávozott, kis gazdája nekiiramodott a tiltott víznek. Előbb látta amint a folyam fröcskölve és kortyogva elrohan mellette. Mintha ezer meg ezer engedetlen kis hullám futna el valamely nagyobb Raicharantól ezer meg ezer gyermek hahotája közben. Bohóságuk a gyermekszívet izgalommal és nyugtalansággal töltötte el. Loppal kimászott a kis kocsiból és a folyó felé tartott. Útközben fölszedett egy botocskát, s lehajolt a part szélén, mintha halászni akarna. A folyam pajkos szellemei mintha titokzatos szóval csábítanák a házukba, játszani.

Raicharan leszakasztott egy marék virágot a fáról s ruhája szegélyében vitte visszafelé, mosolyra derült ábrázattal. De hogy a kocsihoz ért, üresen találta. Jobbra-balra nézett, de senkit sem látott. Megint visszanézett a kocsira, de senkit sem látott.

Ebben az első pillanatban a borzadástól megfagyott benne a vér. Szeme előtt az egész világ sötét ködben úszott. Elszorult szíve mélységéből feltört az átható kiáltás: „Gazdám, gazdám, kicsi gazdám!”

De nem felelte senki, hogy „Chan-na”. Nem kacagott vissza pajkos gyermekhang; nem üdvözölte gyermeki elragadtatás kiáltása a visszatértét. Csak a folyam áradt tova, fröcskölve, kortyogva, mint azelőtt - mintha miről sem tudna, mintha nem érne rá figyelni olyan csipp-csupp emberi eseményre, aminő egy gyermek halála.

Hogy estére hajlott az idő, Raicharan úrnője nagyon kezdett aggódni. Mindenfelé küldött embereket keresésükre. A lámpás emberek végre a Padma partjára értek. Ott találták Raicharant, amint a földeken őrjöngve rohant ide s tova, kétségbeesetten ordítva: „Gazdám, gazdám, kicsi gazdám!”

Mikor végre hazacipelték, Raicharan úrnője lába elé vetette magát. Megrázták, kérdezték, egyre faggatták, hol hagyta a gyermeket, de mindössze csak annyit tudott mondani, hogy nem tudja.

Ámbár mindenki abban a nézetben volt, hogy a Padma nyelte el a gyermeket, azért mégis lappangó kétely maradt a lelkekben. Aznap délután ugyanis a községen kívül cigánybandát láttak, s erre esett a gyanu. Sőt az anya vad fájdalmában még azt is lehetségesnek tartotta, hogy Raicharan maga lopta el a gyermeket. Jajongva kérte félre s esdekelt neki: „Raicharan, add vissza a gyermekemet. Kérj annyit, amennyit akarsz, de add vissza a gyermekemet!”

Raicharan felelet helyett csak a homlokát csapkodta.

Anukul megpróbálta, hogy észokokkal eltérítse a feleségét ettől a teljesen alaptalan gyanutól:

- Mondd, ugyan mi bírhatta volna rá ilyen gazztetre?

Az anya csak ennyit felelt:

- A kicsin aranyékszer volt. Ki tudja?

Így hát képtelenség volt vele beszélni.

II.

Raicharan visszament a hazájába. Eddig nem volt fia s ezentúlra sem remélte, hogy gyermeke születik. Pedig mégis, alig telt el egy év, s felesége fiat szült neki, azután meghalt.

Eleinte a jövevény gyermek látása csak hatalmas ingerültséget keltett fel szívében. Lelke mélyén gonosz gyanu lappangott, hogy kis gazdája helyét bitorolni jött a világra. Azután, úgy tartotta, súlyos bűn volna, ha boldognak érezné magát tulajdon fiával azok után, amik ura kis gyermekével történtek. S ha történetesen özvegy nővére nem vállalja az anyai gondot, az újszülött bizony nem soká élt volna.

Lassan-lassan azonban változás ment végbe Raicharan szívében. Valami csoda történt. A kis gyermek elkezdett mászkálni s a küszöbön átkúszni. Ő is furcsa okossággal illant el. Hangja, nevetése, sírása, mozdulatai szakasztott olyanok voltak, mint kis gazdájáé. Sokszor, kiabálását hallván, Raicharan szíve vadul kalapált bordái közt, mert olyat érzett, mintha egykori kis gazdája valahol a halál ismeretlen birodalmában kiáltozna azért, hogy elvesztette az ő „Cha-na”-ját.

Phailna - ezt a nevet adta nővére az újszülöttnak - nemsokára beszélni kezdett. Megtanulta a „ba-ba”-t és a „ma-ma”-t. Amidőn Raicharan ezeket a meghitt hangokat hallotta, világos lőn előtte a rejtély. Kis gazdája nem tudott szabadulni az ő „Chan-na”-ja varázsától s imígyen újjászületett annak tulajdon házában.

Először is: a kis gyermek kevéssel kicsi gazdájának halála után született.

Másodszor: Raicharan felesége sohasem halmozhatott fel annyi érdemet, hogy korosabb létére fiat szülhetett volna.

Harmadszor: az új gyermek imbolyogva tipegett és „ba-ba”-t, „ma-ma”-t kiáltott. S oly jelnek sem volt híjával, amely el ne árulta volna a jövődöbéli bírót.

Ekkor nagyhirtelen eszébe villámlott Raicharannak az anya szörnyű gyanusítása. „Ah, - monda megdöbbenve magában - az anyai szívnek igaza volt. Tudta, hogy elloptam a gyermekét.” S mihelyest erre a következtetésre jutott, keserű bánattal telt el korábbi hanyagsága miatt. Most szívvel-lélekkel az új gyermeknek szentelte magát s önfeláldozó ápolója lett. Úgy kezdte fölnevelni, mintha gazdag ember fia volna. Vett neki egy kis kocsit, sárga atlaszkabátját, aranyhímzésű sapkát. Szegény felesége ékszerét beolvasztotta s arany kar- és lábperecet kovácsolt belőle. Nem engedte, hogy a gyermek bármely szomszéd gyermekével játsszék s éjjel-nappal ő volt az egyetlen társa. Hogy a kised fiúvá serdült, úgy el volt kényeztetve s oly cicomásan járt, hogy a falusi gyerekek „Nagyságos úr”-nak csúfolták. A nagy emberek pedig Raicharant a gyermekre vonatkozva beszámíthatatlannak tartották.

Végül eljött az ideje az iskolának. Raicharan eladta földcskéjét és Kalkuttába ment. Ott nagynehezen kapott egy szolgai állást s Phailnát iskolába járatta. Nem kímélt fáradságot, költséget, hogy a legjobb nevelést, a legjobb ruhát, a legjobb táplálékot adja neki. Maga ezenközben marék rizsből élt, de titkon ezzel biztatta magát: „Oh, kicsi gazdám, kedves kicsi gazdám, te úgy szerettél, hogy visszatértél házamba. Nem is fogsz nálam soha nélkülözést szenvedni.”

Tizenkét év múlt el imígyen. A fiú jól írt, olvasott. Vidám, egészséges, piros-pozsgás volt. Gondosan öltözködött, ügyelt a külsejére, de különösen a haja választékára. Hajlamos volt a pazarlásra, fényűzésre s kénye-kedve szerint szórta a pénzt.

Sohasem bírta Raicharanban egészen az apját látni, mert ámbár ragaszkodása egy atyáé, de viselkedése egy szolgáé volt. Másik öreg hiba az volt, hogy Raicharan mindenki előtt eltitkolta, hogy ő az édesapja a gyermeknek.

A Phailna konviktusi társai szerfölött mulattak Raicharan paraszti szokásain, s mi tűrés-tagadás, atyja háta mögött maga Phailna is kontrázott élceiknek. De szíve mélyén valamennyi tanuló szerette a gyanútlan, gyöngéd öreget s Phailna is nagyon szerette. Ámbár, mint mondtam, a leereszkedés bizonyos nemével szerette.

Raicharan vénült, egyre vénült s gazdája folyton elégedetlen volt tökéletlen munkájával. A szolga maga koplalt a fiú kedvéért. Emiatt elgyöngült s nem bírta már a dolgot. Feledékeny, tompaeszerű, félhülye lett. Pedig gazdája tökéletes szolgamunkát követelt tőle s nem fogadott el mentséget. A földcskéjéért kapott pénz felemészte. A fiú mindig csak morgott a ruhája miatt s egyre több pénzt követelt.

III.

Raicharan gondolt egy nagyot és merészet. Elhagyta a helyét, némi pénzt hagyott Phailnának és ezzel búcsuzott tőle:

- Dolgom akadt a falunkban, de nemsokára visszatérek.

Legott útrakelt Barasetbe, ahol Anukul bíraskodott. Anukul felesége még mindig meg volt törve a bánattól. Nem lett más gyermekük.

Egy nap Anukul hosszú, fárasztó munka után az udvarban pihent. Felesége épp az imént egy kolduló kuruzslótól drága pénzen illatos fűvet vásárolt, amelyhez az a hit fűződött, hogy gyermekáldást hoz. Valaki köszönt odakünn. Anukul kiment megnézni, ki az. Raicharan volt. Anukul szíve ellágyult öreg szolgája láttára. Kérdezte tőle ezt is, azt is, s felajánlotta neki, hogy újra szolgájává fogadja.

Raicharan fáradt mosollyal felelt:

- Szeretném udvarlásomat tenni úrnőmnél.

Anukul betért vele a házba, ahol úrnője már nem fogadta olyan szívesen, mint ura. De Raicharan nem figyelt erre, hanem összekulcsolt kézzel mondá:

- Nem a Padma lopta el a gyermekedet, hanem én magam.

Anukul felkiáltott:

- Nagy Isten! Mi ez? Hol van ő?

Raicharan felelé:

- Nálam van. Holnapután elhozom.

Vasárnap volt; törvényszünet. A hitvestársak lenéztek az utcára s kora reggeltől lesték Raicharant. Tíz órakor megjött, kezén fogva Phailnát.

Anukul felesége némán ölébe ültette a fiút s vad izgalomban félig kacagva, félig sírva tapogatta, csókokkal hintette be haját, homlokát s a szemébe meredt sóvár, mohó szemekkel.

A fiú pompás színben volt; ruhája úrias. Anukul szíve is hirtelen nagyra dagadt a gyöngédség rohamától.

Mindazonáltal így szólt benne a bíró:

- Vannak bizonyítékaid?

Raicharan ezt felelte:

- Hogy lehetne bizonyítékom ilyen tette? Csak a jó Isten a tudója, hogy elloptam a gyermekedet, kívülről senki széles e világon.

Amikor Anukul látta, mily mohón símul felesége a gyermekhez, belátta, hogy hiábavaló bizonyítékokat kutatni. Bölcsőbb, ha hisznek. És azután - ugyan honnan vehetne az olyan öreg ember, aminő Raicharan, egy ilyen derék fiút! S mért csálná meg őt hű szolgája csak úgy semmiért?

- Neked azonban - mondá szigorúan Raicharannak - nem szabad itt maradnod.

- De ugyan hová menjek? - kérde Raicharan elfúló hangon, összetett kezekkel. - Már öreg vagyok. Ki fogad fel ilyen öreg embert?

Az úrnője így szólt:

- Hadd maradjon itt. Gyermekem örülni fog. Én megbocsátok neki.

Ám Anukul bírói lelkiismerete ezt nem akarta megengedni.

- Nem, - mondá - amit tett, nem bocsátható meg nékie.

Raicharan a földre vetette magát s átkarolta Anukul lábát, kiáltván:

- Uram! Hadd maradjak. Nem én tettem, hanem az Isten!

Anukul lelkiismerete erre még jobban föllázadt, hogy Raicharan az Istenre próbálta tolni a bűnét.

- Nem - felelte - nem engedhetem meg. Sohasem bízhatok többé benned. Árulást követtél el rajtam.

Raicharan fölkel:

- Nem én voltam, aki tette.

- De hát ki? - kérde Anukul.

Raicharan így válaszolt:

- A végzetem.

Művelt ember azonban ezt nem vehette mentségnek. Anukul hajthatatlan maradt.

Phailna pedig, látván, hogy a gazdag bíró fia s nem a Raicharané, eleivel dühös volt, ha arra gondolt, hogy mily hosszú időn át vonták meg tőle csalással születése előnyeit. Mikor azonban Raicharant ily nyomorultnak látta, nagylelkűen így szólt atyjához:

- Apám, bocsáss meg néki. S ha nem is engeded nálunk élni, adj neki egy kis hópénzt.

Raicharan ennek hallatára szót se szólt többet. Utoljára szemébe nézett fiának, s meghajolt egykori gazdái előtt. Azzal kiment s elvegyült a világ sokaságába.

A hónap végén Anukul egy kis pénzt küldött a falujába. De a pénz visszajött. Nem volt ott senki, akit Raicharannak hívtak volna.

Az imádó.

I.

Abban az időben, amidőn népszerűtlenségem olvasóim egy részénél tetőpontjára hágott és nevem az újságokban bizonyos időközökben leszólásokkal dicstelenítve tért újra meg újra vissza, szükségét éreztem, hogy valami csöndes helyre húzódjam és iparkodjam tulajdon létemet elfelejteni.

Van egy házikóm néhány mérföldnyire Kalkuttától, ahol ismeretlenül, háborítás nélkül élhetek. A falubeliek még nem jutottak felőlem végleges véleményre. Tudják, hogy nem vagyok szimpla nyaraló mihaszna vagy mulatozó ember; mert a falusi éjszakák némaságát sohasem gyalázom meg a város lármás, magas kedvével. De aszkétának sem tartanak, mert az a kevés tudomásuk, amijök felőlem van, úgy szól, hogy bizonyos mértékben szeretek jól élni. Utazó sem vagyok a szemükben, mert, bár természetből fogva szeretek kóborolni, kószálásom a mezőn érdek nélkül való. Még azt sem tudják biztosan, házas vagyok-e, vagy legényember: sohasem láttak gyermekeimmel. Minthogy ekképen semmiféle, nekik ismerős állat- vagy növényfajtába sem tudtak besorozni, már rég nem foglalkoznak velem és békén hagyják bolondos fejemet.

Minap azonban megtudtam, hogy mégis van ember a faluban, aki mély érdeklődést érez irántam. Ismeretségünk egy forró júliusi délután kezdődött. Egész délelőtt esett, a levegő még nyirkos, ólmos volt a ködtől, mint a szem héja a sírás után.

Lustán üldögéltem s egy tarka tehént néztem, amely a folyó magas partján legelészett. Fényes szőrén játszadozott a délutáni nap sugara. A fényruha egyszerű szépsége eszembe juttatta, mily szándékosan szórják ki a pénzt az emberek, akik szabóműhelyeket, szalónokat nyitnak csak azért, hogy a maguk bőrét legtermészetesebb ruházatától megfosszák.

Mialatt így kószáltak a gondolataim, egy javakorabeli asszony jött arra, levetette magát előttem, homlokával a földet érintvén. Több bokréta volt az ölében s egyet összetett kézzel följánlott nekem, mondván:

- Ez az áldozatom az én istenemnek.

Ezzel tovább ment. Szavain úgy megdöbbsentem, hogy alig vettem futólag szemügyre, máris eltűnt. Az eset nagyon egyszerű volt, mégis mély nyomot hagyott lelkemben s amidőn megint hátra fordultam, hogy figyeljem, a tehén mily gusztussal csámcsogva rágdossa a nedves fűvet: életélvezete misztériummal teljesnek tűnt fel előttem. Ne vess, olvasó, hóbortosságomon: de szívem ájtatossággal telt el. Vallásos tisztelettel adóztam a tiszta életörömnek, ami az isten tulajdon élete. Azután gyenge zöld ágat tördeltem a mangofáról s magam ettem a tehenet. S hogy ezt tettem, eleven lett bennem a bizonyosság, hogy istennek tetszőt cselekedtem.

A következő év februárjában kerestem föl újra a falut. A hideg még tartott, s hálás voltam a reggeli napnak, amidőn szobámba melegített. Irogattam. Ekkor szolgám jelenté, hogy egy asszony, a Visnu-kultusz imádója szeretne látni. Szórakozottam feleltem, eressze föl s tovább írtam. A nő belépett, meghajolt előttem, megérintvén a lábamat. Megismertem, hogy ugyanaz, akivel egy évvel ezelőtt egy pillanatra találkoztam.

Most közelebbről szemügyre vehettem. Túl volt a koron, amikor az ember kérdi, szép-e a nő vagy sem. A rendesenél magasabb termete volt s erőteljes, de törzse kissé előrehajlott, bizonyára azért, hogy mindig imádó testtartásban kellett állnia. Viselkedésében nem árult el féltékenységet. A legfeltűnőbb volt rajta a szeme párja. Átható hatalmúnak látszott, azzal az erővel fölruházva, hogy távolit közel hozzon.

Ezzel a nagy szempárral mintha megtaszított volna, amidőn belépett.

- Mi ez? - kérde. - Miért idéztél ide, trónod elé, istenem? Máskor a fák közt láttalak s ez jobb volt úgy. Az volt az igazi hely, ahol téged találni kell.

Valószínű, hogy a kertben látott, anélkül, hogy én őt megpillantottam volna. Az utóbbi napokban azonban náthám otthonomhoz kötött. Így hát a leáldozó napnak csak terrászomról mutathattam be hódolatomat. Szótlan szünet után az imádó így szólt:

- Óh, istenem, adj nekem néhány nyájas ígét.

Ez a hirtelen kívánság egészen előkészület nélkül talált s ezért a pillanat ösztöne ezt mondatta velem:

- Nyájas ígéket se nem adok, se nem kapok. Egyszerűen kinyitom a szeme és hallgatok; így azután egyszerre hallok is, látok is, még ha hang se rezdül. Íme, hogy nézlek, mintha egyszerre hallgatnálak is.

Az imádót szavam izgalomba ejtette, s így kiáltott föl:

- Isten szól énhozzám, nemcsak ajakával, de egész testével.

Felelém:

- Ha hallgatok, egész testemmel tudok hallani. Azért jöttem ide Kalkuttából, hogy ezt a hangot lessem.

Az imádó így szólt:

- Igen, tudom ezt, s azért jöttem, hogy nálad üljek.

Távoztakor újból meghajolt előttem és megérintette a lábam. Észrevettem kínos érzését, hogy lábam ruha fődte. Mez nélkül valónak óhajtotta volna.

Másnap korán reggel kiültem terrászomra a háztetőn. Délnek a fasoron túl a szabad mező terült el szemem előtt, a fagyos, kietlen pusztá. Keleten, a falu melletti erdőcskén túl, szoktam volt látni, mint emelkedik a nap a cukornádelep fölé. A sötét fák mély árnyékából hirtelen eltűnt a falun átvezető országút. Előrenyúlott, tovakiyózott a szemhatáron valami távoli falvak felé, végre tovaveszett a ködben.

Aznapi reggel bajos volt megmondani, fölkel-e már a nap, vagy sem. Még fehér köd vette körül a fák csúcsait. S az elmosódó szürkületben ott láttam járni az imádó nőt, mint a reggeli félhomály ködös jelenését. Lantot pengetvén himnuszt énekelt az istenhez.

Végre fölszállott a sűrű pára, s a nap, mint a falu nyájas ősapja, odatelepedett a munka sokasága közé, ami nekiindult, házban, mezőn, szántószerte. Alig ültem le íróasztalomhoz, hogy kalkuttai kiadóm mohó étvágyát kielégítsem, amidőn nesz hallott a lépcsőn s danát dúdolván belépett az imádó. - Fölnéztem az írásomból.

Így üdvözölt:

- Istenem, tegnap szent étékként vettem magamhoz, ami estebédéről megmaradt.

Megdöbbsentem s kérdém, hogy tehette ezt.

- Óh, - felelé - ajtód előtt vártam este, míg vacsorádat elköltöttem s amikor a tálat kivitték, némi ételt kivettem belőle.

Ez meglepett. A faluban mindenki tudta, hogy Európában voltam s európaiakkal étkeztem. Kétségkívül növényevő voltam, azonban szakácsom szigorúságát még sem lett volna jó megvizsgálni s az ó-hitűek ételemet makulásnak tartották.

Az imádó nő észrevette meglepetésemet s így szólt:

- Istenem, vajjon minek jönnek tehozzád, ha nem ehetnék ételedből?

Megkérdeztem, mit szólnak ehhez az ő kasztjának tagjai. Elmondta, hogy ő faluszerzte el-híresztelte már az ujdonságot. A kasztjabéliek fejüket rázták, azonban mégis megegyeztek abban, hogy a maga útján kell járnia.

Kivettem belőle, hogy jó családból származik; anyja jó módú volt s otthon akarta tartani. Ő azonban inkább lett jámbor koldus. Megkérdeztem, hogy él meg. Elbeszélte, hogy hívei adtak neki egy darab földcskét, különben pedig házról-házra kopogtatva koldulja kenyerét. Azt mondta nekem: „A kenyér, amelyet koldulva szerzek, isteni.” Elgondolkoztam a szaván s végre megértettem. Ha kenyerünket más ember jóságából alamizsnául kéregetjük, istenre gondolunk, mint adakozóra. Ellenben, ha otthon rendesen megkapjuk táplálékunkat, mint valami magától értetődőt, hajlandók vagyunk azt olybá venni, amihez teljes jussunk van.

Nagyon szerettem volna férjét tudakolni tőle. Minthogy azonban még csak közvetve sem említette sohasem, nem kérdeztem.

Hamarosan észrevettem, hogy az imádó nő egyáltalában nem viselkedik respektussal a magasabb kasztok lakónegyede iránt:

- Soha egy fillért sem adnak az isten szolgálatára. Pedig a legnagyobb rész jutott nekik az isten földjéből. Ellenben a szegény szolgálja az istent és meghal.

Megkérdeztem, miért nem megy ez istentelenek közé élni, s miért nem segíti őket jobb életre. „Mert - így mondtam némileg kenetesen - ez volna az isteni szolgálat legmagasabb formája.”

Koronkint hallottam efajta prédikációkat és szívesen ismételtem alkalomadtán a köz javára.

Ám az imádó nőre ez a legkisebb hatással sem volt. Fölpillantott nagy, kerek szemével, az enyémbe mélyesztette és így felelt:

- Úgy véled, hogy azért, mert isten a bűnösökkel van, ha nekik valami szolgálatot tesz, istennek is szolgálsz vele. Úgy tartod?

- Igen - feleltem.

- Persze, hogy, - folytatta szinte türelmetlenül - persze hogy isten velük van, mert másképp hogyan is élhetnének tovább? De mi közöm ehhez. Az én istenem nincs ott. Az én istenemet közöttük nem lehet imádni, mert én nem találom őt ott. Én ott keresem, ahol megtalálom.

Szavai kíséretében meghajolt előttem. Tulajdonképen ezt akarta mondani: az a pusztaság, hogy az isten mindenütt jelen van, nem segít rajtunk. Hogy az isten mindeneket áthat - ez az igazság lehet olyan merő elvonás, amelyet nem érzünk meg; épp ezért nem is valóság a számunkra. Ahol láthatom őt, ott válik valósággá a lelkenek.

Nem kell bizonyítgatnom, hogy az egész idő alatt, hogy ez a nő tiszteletével elhalmozott, ezt nem mint egyén iránt tette. Én egyszerűen közvetítője voltam az ő istentiszteletének. S nem is az én dolgom volt, hogy ezt elfogadjam, vagy visszautasítsam: mert nem nekem szólt, hanem istennek.

Mikor megint fölkeresett, ismét könyveim és írásaim közt talált.

- Mit tettél, - szólított meg nyilvánvaló kedvetlenséggel - hogy az istenem ilyen vesződséget ró a válladra? Valahányszor jövök, írás-olvasás közt találalak.

- Az isten az ő hívságos fiait foglalkoztatja, - viszonzám - máskülönben biztos a romlásuk. S éppen azokat a dolgokat kell végezniök, mik legfölszlegebbek az életben. Ez óvja meg őket a gonosztól.

Az imádó elpanaszolta, hogy nem bírta elviselni mindazt az akadályt, mikkel nap-nap mellett körül voltam véve. Ha látni kívánt, a cselédek nem engedték, hogy egyenesen feljöjjön. Ha áhítatában lábam akarta érinteni, mindig gátolta ebben a cipőm. S ha egyszerű, közvetlen beszélgetést akart velem folytatni, lelkem mindig a tudomány rengetegébe veszve találta.

Ezúttal távozóban összetette a kezét és ezt mondá:

- Istenem, ma reggel kebelemben éreztem a két lábad. Óh, mily hűvös volt. S mez nélkül való volt. Soká rátartottam a fejemre áhítatosan. Ez betöltötte igazi lényemet. Ezek után, mondd, mi értelme volt, hogy te hozzád, magadhoz feljöjjek. Uram, mondd meg őszintén, nem merő káprázat volt-e ez?

Asztalomon egy edényben pár szál virág állott. Ottléte alatt a kertész frissekkel cserélte ki. Az imádó nő látta ezt.

- Ez minden? - kiáltá. - Készen vagy a virággal. Akkor add ide nékem.

Gyöngéden a keze edényébe zárt a virágot s lehorgasztott fejjel meredt reá. Néhány perc hallgatás után megint fölemelte a fejét, mondván:

- Te sohasem nézsz rá erre a virágra, azért hervad el. Ha csak egyszer jól belé néznél, minden írásod-olvasásod szélnek eredne.

Ruhája szegélyébe bogozta a virágszálakat, áhítatosan a fejére emelte s így szólt:

- Engedd, hogy istenemet magammal vigyem.

Miközben ezt cselekedte, éreztem, hogy lakásainkban nem bánunk a virágokkal őket megillető szerető gonddal. Ha edénybe tesszük, inkább egy csapat rakoncátlan iskolásfiúhoz hasonlítanak, kik padba állítva várják büntetésüket.

Az imádó az este megint eljött s lábaimnál ült a terrászon, a háztetőn.

- Túladtam azokon a virágokon, - mondá - amidőn ma reggel házról-házra jártam és isten nevét zengtem. Beni, a falunk elüljárója, kinevette irántad való tiszteletemet: „Mit pazarolod minden tiszteleted ő reá? Vagy nem tudod, hogy széles e határban kígyót-békát kiáltanak rá?”
- Igaz ez, istenem? Igaz, hogy kemények tehozzád?

Egy percre összerezzenem. Borzalom volt látni, hogy a nyomdafesték foltjai ily messze terjedhetnek.

Az imádó nő folytatá:

- Beni azzal áltatta magát, hogy tiszteletem lángját egy lehellelre elfújhatja. Ám az nem amolyan kis láng; lobogó tűz az. Miért gyaláznak téged, én istenem?

Felelém:

- Mivelhogy megérdemeltem. Azt hiszem, sóvár vággyal ólálkodtam, hogy titkon emberi szíveket lopjak.

Az imádó erre így szólt:

- Most már magad is láthatod, mily keveset ér a szívük. Méreggel van az mind telve, s ez meggyógyít majd sóvár vágyadtól.

Viszonzám:

- Ha egy embernek sóvár vágy van a szívében, mindig a vereség küszöbén van már. Maga a vágya adja a mérget ellensége kezébe.

- A mi irgalmas istenünk enkezünkkel ver minket és kihajt belőlünk minden mérget. Az, aki isten fenyítését váltig-végezetig túri, meg van mentve.

II.

Az este az imádó elbeszélte nékem élete történetét. Az ég csillagai kigyúltak s ki is aludtak a fák mögött, mialatt végigmondta.

„- Férjem nagyon egyszerű ember. Sokan együgyűnek is tartják. Én azonban tudom, hogy akik egyszerűnek látják a dolgokat, igaz mivoltukban látják. A ház és a gazdagság körül jól megállta a helyét. Kisigényű ember léte, akinek kevés vágya van, gondos sáfárja lehetett a vagyonkájának. Sohasem elegyedett volna más ember ügyébe s nem is igyekezett azt megérteni.

Csakhamar azután, hogy férj és feleség lettünk, meghalt férjem mindkét szülője s mi magunkra maradtunk. Szégyenkezve vallom meg, hogy tisztelettel vegyes félelemmel viseltetett irántam, s fölényben érzett maga fölött. Én azonban bizonyosan tudom, hogy ő jobban megértette a világ dolgait, bár én nagyobb beszédkészséggel voltam megáldva.

Széles e világon azonban legjobban tisztelte az ő Guru-Thakur-ját.¹ Tulajdonkép nem is tisztelet volt ez, hanem szeretet. S az olyan szeretet, aminő az övé volt, fehér holló.

Guru-Thakur fiatalabb volt, mint a férjem. Óh, mily szép volt!

Férjem gyermekkori játszótársa volt, s ettől az időtől fogva szívvel-lélekkel híve lett ennek a barátjának. Thakur tudta, milyen egyszerű volt a férjem s könnyörtelenül szokta volt csipkedni. Társaival folyton incselkedtek vele saját mulattatásukra. De férjem nagy békességben tűrte mindezt.

Amikor férjhez mentem, Guru-Thakur Benaresben tanult. Férjem fizette minden költségét. Én tizenhét éves voltam, amikor falunkba hazajött.

Tizenöt éves koromban fiút szültem. Fiatal létemre bizony nem tudtam gondját viselni. Szerettem trécselni s órákhosszat szívesen voltam együtt barátnőimmel. Sokszor komolyan földühödtem kis fiamra, ha ápolása végett otthon kellett maradnom. Óh! Az én gyermek-istenem megjelent az életemben, de játékszerai nem voltak kikészítve. Eljött az anya szívéhez, ámde az anya szíve nem tárult ki nékie. Haragjában elhagyott s íme azóta szüntelenül keresem a világ minden útjain.

A fiú volt az apa életének, örömének kútfeje. Az én gondatlan hanyagságom állandó bánata volt. Ámde néma lélek lakozott benne; sohasem tudott fájdalmának hangot adni.

Csak az volt a csudálatos, hogy a gyermek, bár elhanyagoltam, mégis jobban megszeretett, mint bárki mást. Mintha az a szörnyű félelem bántotta volna, hogy egy szép napon elhagyom. Ezért, ha mellette voltam is, szüntelenül szemmel tartott s követett. Csak ritkán voltam egészen az övé, s ezért mindig fájdalmas heveséssel vágyódott hozzám. Ha naponta lementem a folyóhoz, többnyire izgatott lett s kinyújtotta utánam kis karját, hogy vigyem magammal. De a fürdő volt a találkozóhelyünk barátnőimmel s bizony nem nagyon igyekeztem magam a gyermekkel terhelni.

Augusztusi reggel volt. Szürke felhők redői csapzott mezbe vonták az egész tegnapot. Megparancsoltam a szolgálómnak, vigyázzon a gyermekre, míg lent vagyok a folyónál. Utánam

¹ Szellemi urát.

sírt, hogy eltávoztam. A fürdő terén senkit sem találtam még. Legjobb úszó voltam a falu minden nője közt. A folyót az esőzés nagyra dagasztotta. Messze kiúsztam a folyam közepébe.

Ekkor kiáltást hallottam a partról: „Mamám!” Megfordultam, s láttam, mint tipeg le a lépcsőn a fiam s kiált felém, hogy közeledett. Odakiáltottam, álljon meg, ámde ő csak előrefutott, kacagva s felém kiabálva. Kezem, lábam görcsbe húzta a rémület. Halálfélelemben behúnytam a szemem. Amikor megint fölnyitottam - ott a csúszós garádics mellől örökre eltűnt a kicsinyem csobogó kacagása.

Visszatértem a partra. Kihúztam őt a vízből. Karomra vettem fiamat, kedvencemet, aki oly gyakran hasztalan könyörgött nekem, hogy vigyem magammal. Most magammal vittem, de már nem nézett a szemembe, nem kiáltotta felém, hogy „mamám”.

A gyermekistenem eljött. De mindig elhanyagoltam. Mindig megríkattam. S most minden hanyagságom tulajdon szívemre zuhant, csapásról-csapásra. Amikor fiam nálam volt, magára hagytam. Átalottam magammal vinni. S most, hogy már nem él, sarkom után leselkedik az emlékezet és sohasem hagy el engem.

Csak a jó isten tudja, férjem mit szenvedett. Ha megbüntettetett volna bűnömért, mindkettőnk számára jobb lett volna. De csak a néma tűréshez értett. Beszélni nem tudott.

Midőn fél-örült voltam a fájdalomtól, akkor tért vissza Guru-Thakur. Régen szinte fiús barátság volt közte és férjem között; most azonban szentsége és tudománya határtalan tiszteletet váltott ki férjemből. Jelenlétében alig tudott szólni csupa szent tiszteletből.

Férjem kérte Guru-ját, kísértse meg vigasztalásomat. Guru-Thakur olvasni kezdett nekem s magyarázgatta az írást. De nem hiszem, hogy valami nagy hatást tettek volna kedélyemre. Minden értéküket a hangban találtam, amely kiejtette. A legmélyebb serleg, amelyből az emberi szív az isten kegyelméből megízleli a mennyei életet: az emberi hang. Nincs ettől alkalmasabb edénye s ő maga is ebből az edényből issza mennyei italát.

Férjem szeretete és nagy tisztelete Guru-ja iránt betöltötte egész házunkat, mint a tömjén betölti a templom szentek szentjét. Én is ily hódolatban részesítettem s elnyertem a békém. Istenemet ennek a Guru-nak képében láttam. Rendesen minden reggel eljött, hogy velünk étkezzék. Fölbredvén az első gondolatom az ő eledele volt, mintha szent, isteni ajándék lenne. Ha táplálékát készítettem, ujjaim zengtek az örömtől.

Amidőn férjem látta tiszteletemet Guru-ja iránt, respektusa irántam csak öregbedett. Látta, hogy igyekszik, vágyódik az ő Guru-ja, hogy nekem az írást magyarázza. Ő megszokta, hogy Guru-jánál semmikép nem tudja elérni, hogy bármily figyelemben részesítse, nyilván az ő együgyűsége miatt, - de ím, felesége jóvá tette ezt a hibát.

Ekképen ismét eltelt öt év, megelégedésben, s talán egész életem így telt volna el; de valahol a fölszín alatt loppal valami titkos folyamat történt. Én nem tudtam rájönni, de szívem istene rájött. És egy nap egy szempillantás alatt fölszínre került az életünk legalja.

Nyár derekán, reggel történt. Csapzott ruhában jöttem haza a fürdőből az árnyas kerten át. Egy kanyarultnál, a mangofa alatt találkoztam Guru-Thakur-ommal. Törülközőjével a vállán, szanszkrit verseket szavalva ment fürödni. Szorosan testemre tapadó nedves ruhámban szégyeltem vele találkozni. El akartam surranni mellette, de nevemen szólított.

Megálltam, lesütöttem a szemem, összegubbaszkodtam. Ő pedig csodálkozó szemmel mondá:
- Mily gyönyörű szép a tested!

Úgy éreztem, hogy egész világa az égi madaraknak dalol az ágakon fejem fölött. Az ösvény minden bokra mintha csupa lángoló virág volna. Mintha föld és ég s minden mámoros öröm zenéjévé hangosodott volna.

Nem tudom megmondani, hogy értem haza. Csak arra emlékszem, hogy berontottam az imaházunkba. De a szoba mintha üres lett volna. Csak a szemem előtt táncoltak ugyanazok az aranyos fénysugarak, amelyek ott rezegtek az árnyas ösvényen, amikor a folyótól hazatértem.

Guru-Thakur eljött ebédelni s kérde férjemtől, hova mentem. Az keresett, de nem tudott megtalálni.

Óh, a föld már nem ugyanaz nékem. Ugyanaz a napvilág már nem az enyém. Rémülten kiáltottam istenem felé, de ő ábrázatát elfordította tőlem.

A nap elmúlt; nem tudom, hogyan. Éjjel szembe kellett kerülnöm férjemmel. Az az idő, mikor férjem szelleme ragyogva jő elő, mint a csillagok a félhomályban. Hallottam tőle a sötétben dolgokat, hogy elhültem, mily mélyre veti megismerése mérőóját.

Néha a házi dolog miatt későn tértem nyugovóra. Férjem ott ül a földön és vár engem. Ilyenkor beszélgetésünk gyakran kezdődött valamivel, ami Guru-ra vonatkozott.

Akkor éjfél után tértem a szobámba. Férjem ott aludt a földön. Anélkül, hogy megzavartam volna, lábához feküdtem, feléje fordult fejjel. Egyszer álmában kinyújtotta a lábát és mellbe taszított. Ez volt az utolsó hagyatéka. Másnap reggel, amidőn fölserkent, már mellette ültem. Odakünn, az ablak előtt, a kenyérfa sűrű lombja fölött, az éj köntösének szegélyén megjelent a hajnal első sápadt rózsapírja. Olyan korán volt, hogy még a varjak sem károgtak.

Meghajoltam s homlokom lábához érttettem. Megriadva fölült, mintha mély álomból ébredne s rémülten, tétován bámult az arcomba.

Igy szóltam hozzá:

- Eltökéltem magam valamire. El kell hagynom a világot. Nem lehetek többé a tiéd. El kell hagynom a házad.

Lehet, hogy férjem még álomban vélte magát. Szót sem felelt.

- Oh, hallgass meg - védekeztem vérző szívvel. - Halld és érts meg! Más feleséget kell a házadba vened. Nekem búcsút kell mondanom néked.

Férjem most így szólt:

- Mit jelent mindez a vad, örült fecsegés? Ki javallta néked, hogy elhagyjad a világot?

- Az én Guru-Thakurom - felelém.

Férjem arcára nagy zavar borult:

- Guru-Thakur! - kiáltá. - S mikor adta neked ezt a tanácsot?

- Tegnap reggel, - viszonzám - amikor a folyótól hazatérve találkoztam vele.

Hangja remegett egy kicsit. Felém fordult, szemembe nézett s kérde:

- S miért javallta ezt neked?

- Nem tudom, - feleltem - kérdezd meg őt. Megmondja ő maga, ha tudja.

Férjem erre így szólt:

- El lehet a világot úgy is hagyni, ha az ember tovább él benne. Nem kell elhagynod a házam. Beszélek majd efelől a Gurummal.

- A te Gurud, - felelém - úgy lehet, elfogadja az instanciádat, de az én szívem sohasem adja hozzá a beleegyezésemet. El kell hagynom a házad. Mostantól ez a világ nem létezik számomra.

Férjem elhallgatott s ott ültünk a sötétben a földön. Hogy pirkadott, így szólt:

- Menjünk mindketten hozzá!

Én összetettem a kezem és ezt mondtam:

- Soha többé nem látom őt.

Szemembe nézett. Lesütöttem a szemem. Nem szólt többet. Tudtam, hogy valamiképpen belenézett a belsőmbe s tudta, mi megy ott végbe. Az én világomban csak ketten szerettek igazán - a kis fiam és a férjem. Ez a szeretet volt az én istenem s ezért nem tűrt hamisságot. E kettő egyike elhagyott és én elhagytam a másikat. Így most már csak az igazságot szomjúhozom, egyedül az igazságot.”

Ezzel megérintette a földet a lábamnál, fölkel, meghajolt előttem és eltűnt.

Kumo szeme.

I.

Nagyon fiatal asszony koromban holt gyermeket szültem s magam is éreztem a halál lehelle-tét. Nagyon lassan kaptam ismét erőre s szemem világa egyre gyöngült.

Férjem akkor orvostudományt tanult. Nem is nagyon búsult azon, hogy orvosi ismereteit rajtam mutathatja ki, s maga kezdte a szememet kezelni.

Bátyám azidőtájt a jogi vizsgálatra készült. Egy nap meglátogatott s megijedt az állapotomon.

- Mit művelsz, - szólt a férjemhez - tönkreteszed Kumo szemét; azonnal specialistához kellene fordulnod.

Férjem ingerülten válaszolta:

- Már minek? Híres orvos sem tehet többet, mint én. Az eset egészen egyszerű s orvosságát mindenki tudja.

Dada erre már mérges lett:

- Úgy látszik, azt hiszed, nincs különbség közted s az orvosi fakultásod tanárai közt?

Bosszúsan felelte a férjem:

- Ha valamikor megházasodol s a feleséged vagyona körül vita lesz, bizonyára nem fogadod el jogi ügyekben az én tanácsomat. Minek akarsz hát engem orvosi dolgokban kioktatni?

Civódásuk közben azt gondoltam: mindig a szegény fő szenved a legtöbbet, ha két király táborba száll egymás ellen. Ketten viaskodtak és én voltam az ütköző. Azután: méltánytalannak tartottam, hogy a családom, ha egyszer férjhez adott, most is beavatkozzék a dolgaimba. Mert utóvégre: öröömöm, bánatom a férjem ügye s nem az övék.

Ettől a naptól fogva, tisztán a szemem körül támadt csetepaté miatt férjem és Dada közt feszült lett a viszony.

Egy délután, amidőn férjem távol volt, Dada meglepetésemre orvost hozott magával. Nagyon alaposan megvizsgálta a szemem és nagyon elkomolyodott. Azt mondta, hogy a további elhanyagolás veszéllyel járna. Rendelt valamit s Dada mindjárt elküldött az orvosságért. Amidőn az orvos eltávozott, kérleltem Dadát, ne avatkozzék a dologba. Biztosra vettem, hogy az orvos titkos látogatásaiból csak baj származhatik.

Magam is csodáltam, hogy volt merszem bátyámmal így beszélni. Eleddig mindig félős voltam vele szemben. Bizonyára Dadát is meglepte a bátorságom. Egy ideig hallgatott, azután így szólt:

- Jól van, Kumo. Nem hívom többet a doktort. De az orvosságot használnod kell.

Azzal elment. Mikor elhozták az orvosságot, fogtam s üveget, porokat, receptet mind a kútba dobtam.

Férjem Dada beavatkozása következtében ingerült lett és szemem nagyobb gonddal kezelte, mint valaha. Mindenféle szerrel próbálkozott. Köötzettem a szemem, utasításai szerint, hordtam színes üvegeit, csöpögtettem csöppjeit, bevettem porait. Sőt még a csukamájolajat is megittam, ámbár undorodtam tőle.

Valahányszor a kórházból hazajött, aggódva kérdett, hogy érzem magam; mire én azt feleltem: „Oh! Soha jobban.” Valójában az önámítás zsenije lettem. Ha erősebben folyt a szemem,

ezzel vigasztaltam magam: jó, hogy ennyi csúnya folyadéktól megszabadulok; ha viszont elapadt a folyás, ezt büszkén férjem művészetének tulajdonítottam.

Egy idő múlva azonban kínom tűrhetetlenné vált. A szemem világa egészen elborult s éjjel-nappal szüntelenül fájt a szemem. Észrevettem, mennyire kezd nyugtalankodni a férjem. Viselkedéséből kiolvastam, hogy csak ürügyet keres, amellyel orvost hívhasson. Így hát magam javasoltam, hívassunk egyet.

Láttam, hogy ezzel nagy teher esett le a szívéről. Még aznap hozott egy angol orvost. Nem tudom, mit beszéltek együtt, de arra következtettem, hogy a szahib nagyon világosan beszélt a férjemmel.

Hosszabb ideig hallgatag maradt, amikor az orvos elment. Megfogtam a kezét s így szóltam:

- Milyen faragatlan fickó volt ez! Miért nem hívtál indus orvost. Sokkal jobb lett volna. Hiszed-e, hogy bárki tisztábban lássa a szemem állapotát tenáladnál?

Férjem egy pillanatig néma maradt. Azután elfúló hangon mondá:

- Kumo! Operálni kell a szemed.

Úgy tettem, mintha zokon venném, hogy ilyen sokáig titkolta ezt előttem:

- Lám, te ezt már régen tudtad s nem szóltál semmit. Azt hiszed, kis gyerek vagyok s félek az ilyen operációtól.

Ki is nevettem őt:

- Igen, úgy van. A férfiak csak a feleségükkel szemben hősködnék!

Komolyan rám nézett:

- Tökéletesen igazad van. Szörnyen hiúk vagyunk.

El akartam komolyságát nevetni:

- Biztosan tudod, hogy még a hiúságban is győztök az asszonyokon?

Amidőn Dada meglátogatott, félrehívtam:

- Dada, az a kezelés, amit a te doktorod ajánlott, végtelenül jót tett volna nekem, de szerencsétlenségemre összetévesztettem az üveget a mosószerrel. S azóta szemem napról-napra romlott s most operáció vált szükségessé.

Dada erre így felelt:

- Férjed kezelt s ezért nem látogattalak meg többé.

- Nem - viszonzám. - Én titokban csakugyan a te doktorod utasításai szerint kezeltem magam.

Óh! Mennyit kell egy nőnek hazudnia! Mint anyák, hazudunk, hogy gyermekeinket megnyugtassuk s mint feleségek hazudunk, hogy gyermekeink apját megnyugtassuk. Sohasem vagyunk ettől a kényszerűségtől mentesek.

Füllentésemnek megvolt az a jó haszna, hogy a viszony férjem és Dada közt megjavult. Dada szemrehányást tett magának, hogy ő miatta rejtegettem titkot a férjem elől; viszont a férjem megbánta, hogy nem fogadta meg mindjárt a bátyám tanácsát.

Végül megegyeztek s elhívtak egy angol orvost, aki megoperálta a balszememet. De az már olyan gyöngye volt, hogy nem bírta ki a megerőltetést s a világának utolsó percenése is kialudt. Utóbb a másik szemem is lassan-lassan végképp elborult.

Egy nap ágyamhoz jött a férjem és így szólt:

- Nem tudok tovább ellene tusakodni, Kumo; én voltam az, aki a szemed tönkretettem.

Éreztem, hogy könnybe fül a hangja, ezért jobbát két kezembe fogtam:

- Ugyan, mint beszélsz? Hisz te jót cselekedtél. Csak azzal rendelkezél, ami egészen a tied volt. Képzeld el csak, ha vadidegen doktor jött volna s az vette volna el a szemem világát. Mi vigasztalna akkor? Így ellenben érzem, hogy minden javamra történt s nagy vigaszomra szolgál, hogy a te kezéd alatt vesztettem el a szemem világát. Amikor Ranchandra látta, hogy egy lótosz kevés isteni áldozatnak, mindkét szemét felajánlotta a lótosz helyett, s én is odaadtam a két szemem istenemnek. Ezentúl akármit látsz, ami örömet okoz neked, le kell számomra írnod; szavaidból akarok táplálkozni, mint szent ajándokodból, amely látományodból megmaradt.

Nem állítom, hogy mindezt akkor és így szóról-szóra mondtam volna, mert lehetetlen ezeket a perc ösztönében mondani. Ám én az ilyenféle szavakon sok-sok napon keresztül szoktam gondolkozni. S ha nagyon levert voltam, vagy ha olykor-olykor elhomályosodott a szeretetem s zúgolódtam ádáz sorsomon, magamban megismételtem ezeket a mondatokat, sorról-sorra, ahogyan a gyermek megismétli, amit előmondanak neki. Így azután megint belehelhettem a szeretet és béke üde levegőjét.

Említett beszélgetésünk pillanatában eleget mondtam, hogy feltárjam férjem előtt a szívemet.

- Kumo, - felelte - a balgaságom okozta bajt nem lehet többé jóvá tenni. De egyet tudok. Mindig melletted maradok s megkísérlem, hogy elvesztett látásodat pótoljam, amennyire csak bírom.

- Nem, - viszonzám - ez nem megy. Nem követelhetem tőled, hogy házadból vak-kórházat csinálj. Egy itt a segítség: más feleséget kell elvenned.

Amikor ennek a szükségét próbáltam neki megmagyarázni, hangom megtört egy kicsit. Köhintettem, iparkodtam felindulásomat palástolni, de ő belőle kitört:

- Kumo, tudom, hogy bolond vagyok és hencegő, meg minden egyéb; de gazember nem vagyok. Esküszöm neked, esküszöm a nagy esküt házi istenemre, Gophiratra! Zúduljon a fejemre a bűnök bűne, az apagyilkosság: ha még egyszer megházasodom!

Ah! Nem lett volna szabad megengednem, hogy valaha ezt a borzasztó esküt mondja, de a könny elfojtotta a hangom s nem tudtam szólni a mondhatatlan örömtől. Világtalan szemem a párnába rejtettem és zokogtam, zokogtam. Végül, mikor könnyem első zápora csillapult, fejét kebelemre húztam.

- Óh, - szoltam - miért mondtad ezt a borzasztó esküt? Azt hiszed, azért tanácsoltam neked az új házasságot, hogy aljasan kedvedet tölthessed? Nem! Magamra gondoltam, mert az új nő teljesíthetné neked azokat a szolgálatokat, amelyek az én előjogaim voltak, míg szemem világa megvolt.

- Szolgálatok! - kiáltá. - Szolgálatok! Azokat a szolganép is elvégezheti. Olyan örültnek tartasz-e, hogy rabnőt hozok a házba s arra kérem, hogy az én istennőmmel ossza meg a trónt?

E szónál, hogy „istennőm”, felemelte az arcom a két kezével és csókot nyomott a két szemöldököm közé. S ebben a pillanatban megnyílt az isteni megismerés harmadik szeme, azon a helyen, ahol megcsókolt s valójában szent ihletet éreztem.

Így szóltam lelkemhez: Jól van. Nem tudom őt többé a házi gondok alacsony világában szolgálni. De fölemelkedem magasabb régiókba. Áldást fogok lehozni onnan felülről. Számomra ne legyen többé hazugság, ámitás! Örökre számúzve legyen előbbi életem minden kicsinysége és képmutatása!

Akkor egész nap válság vívódott bennem. Az öröm, amellyel eltöltött annak a gondolata, hogy férjemnek az után a borzasztó eskü után lehetetlenné vált, hogy újra megházasodjék, szívem mélyére bocsátotta a gyökerét s nem lehetett onnan kitépni. Ám az új istennő, aki lelkemben választotta a trónját, így szólt: „Eljöhet olyan idő, amidőn férjednek jó volna esküjét megszegni s újránházasodni.” De a bennem lévő nő viszont: „Lehet; az eskü azonban eskü marad s nincs előle menekvés.” A bennem lévő isten megint: „Ez nem ok az ujjongásra.” Felelé a bennem lévő nő: „Kétségtelenül igazad van; mindazonáltal az is áll, hogy esküt tett.” S ez a párharc így folyt tovább, tovább. Végül az istennő komoran elhallgatott, a szörnyű aggodalom sötétsége nehezedett rám.

Bűnbánó férjem nem engedte, hogy cselédek végezzék a dolgomat; maga végzett el mindent. Eleinte végtelen élvezettel töltött el, hogy minden csekélység miatt függtem tőle. Mert ez eszközül szolgált arra, hogy magam mellett tartsam és az a vágyam, hogy mellettem legyen, megvakulásom óta mélységessé vált. A jelenléte azon részéért, mit a szemem elvesztett, kárpótolt a többi érzésem. Ha nem volt mellettem, úgy éreztem, mintha a levegőben csüngenék és elvesztettem volna az összefüggésemet minden megfogható dologgal.

Azelőtt, ha férjem későn jött haza a kórházból, ki-kinyitottam az ablakot és az utcát kémleltem. Az utca volt az összekötő kapocs az én világom s az ő világa közt. Most, hogy vakságomban elvesztettem ezt a kapcsolatot, minden érzésem az ő keresésére kerekedett fel. A híd, mely bennünket összekötött, megszakadt s ott tátongott most az áthághatatlan mélység. Ha elment mellőlem, a mélység tágra nyílt. Tehetetlenül várnom kellett, mikor jön megint át az ő partjáról az enyémre.

Azonban az ilyen mély vágyódás és az ilyen teljes függés sohasem vezethet jóra. A nő bizonyára elég teher a férfinak, ezt a vakság terhével tetézni annyi, mint elviselhetetlenné tenni az életét. Megfogadtam, hogy egyedül fogok túrni és sohasem borítom a férjemre mindeneket elborító sötétségem redőit.

Hihetetlen rövid időn belül teljesen begyakoroltam magam arra, hogy minden házi dolgomat tapintó érzésem, hallásom, szaglásom segítségével jól el tudjam végezni. S csakhamar azt tapasztaltam, hogy mind ügyesebb s ügyesebb lettem. A látás ugyanis sokszor inkább eltérít, semhogy segít. S így történt, hogy amidőn szemem elillant világa már nem tudta a munkáját elvégezni, a többi érzésem átvette s nyugalommal és pontosan teljesítette a kötelességeit.

Ekkor azután nem akartam, hogy férjem házi munkát végezzen helyettem. Először keserűen panaszkodott, hogy vezeklésétől fosztom meg. Ez nem győzött meg. Bármit mondott, észrevettem, hogy valóban megkönnyebbült, amidőn nem volt már házi dolga. Napról-napra szolgálni egy világtalan asszonyt, ez nem töltheti ki egy férfi életét.

II.

Férjem végre befejezte orvosi tanulmányait. Elköltöztünk Kalkuttából egy kis városba, ahol gyakorlatot kezdett. Ott a vidéken minden vakságom mellett is ujjongva éreztem, hogy ismét anyám karjában vagyok.

Szülőfalumat nyolc éves koromban cseréltem föl Kalkuttával. Azóta tíz év múlt el s a nagyvárosban a falumról való minden emlékem elhalványult. Amíg láttam, Kalkutta az ő sürgé-

sével-forgásával mintegy fátyolt borított gyermeknapjaimra. Amidőn azonban elvesztettem a szemem világát, rájöttem, hogy Kalkutta csak a szememet izgatta: a lelkemet nem tölthette be. S vakságomban most újra fölragyogtak gyermekségem képei, mint a csillagok, amelyek sorra kigyúlnak az est egén.

November elején indultunk Harsingpusba. A hely új volt számomra, azonban a vidék illatai és hangjai körém tolultak és beburkoltak. A reggeli levegő üdén lehelt a frissenszántott földről. A viruló mustár édes és finom illata, a pásztorfiú fuvolájának távoli hangja, sőt még az ökrösszekér nyikorgása is a göröngyös úton, lelki világomat színgyönyörűséggel töltötte el. Egykori életem emlékei mondhatatlan illatukkal és hangjukkal eleven jelenné váltak számomra s fénytelen szemem nem jelenthette, hogy csalódom. Visszamentem a multba s még egyszer átéltem gyermekségem. Csak egy hiányzott: anyám nem volt nálam.

Láttam szülőföldemet a nagy fákkal a falu tava szélén. Lelki szememmel ki tudtam magamnak festeni öreganyámat, ahogy ott ül a földön, gyér nyitott hajával, hátát melengetve a napon, apró kerek lencsegolyóbisokat formálva, miket megszáritottak s főzésre használtak. Valamely okból azonban nem bírtam visszaidézni a dalokat, miket maga elé zümmögött vékony, reszkető hangjával. Este, valahányszor bögni hallottam a barmot, szinte követtem anyám gömbölyű alakját, amint lámpást tartva körüljárta az istállókat. A nedves széna illata s a szalmatűz csípős füstje szívem kellő közepébe hatolt. S a messzeségben hallani véltem a templom harangját, amelynek bim-bamját megszólaltatta a folyónktól felé fúvó szél.

Kalkutta az ő lármájával és locsogásával megkövíti a szívet. Ott az élet minden csodás kötelessége elveszti frissességét, ártatlanságát. Eszembe jut egy nap, amikor meglátogatott egy barátnőm s így szólt:

- Kumo! Mért nem vagy te rosszabb? Ha velem a férjem így bánt volna el, mint a tied te veled, sohasem néznék rá többet.

Megpróbálta, hogy fölláztson férjem ellen, amiért oly soká habozott orvost hívni.

Felelém:

- Vakságom magában véve elég szerencsétlenség. Minek tetézném azzal, hogy gyűlöletet nőttessek bennem a férjem ellen?

Barátnőm lenézőleg rázta a fejét, amidőn egy ilyen balga gyermek ajkáról ily ó-módi elveket hallott. Megvetéssel távozott. Bármit feleltem azonban abban a pillanatban, azok a szavak mégis hagytak fullánkot bennem, s azóta hogy kiejtették, sohasem lett tőlük egészen szabad a lelkem.

Íme, Kalkutta így kövíti meg a szíveket szüntelen fecsegéseivel. Amidőn azonban a vidékre visszatértem, gyermeki reménységem, hitem, mindaz, amit kiskoromban igaznak tartottam, megint felfrissült s üde valóság lett bennem. Isten meglátogatott s betölté szívem s világom. Fejet hajtottam előtte, mondván: „Jól cselekedted, hogy elvetted a szemem. Íme, te vagy most nálam.”

Ah! Többet mondtam a kelleténél. Vakmerőség ezt mondani: „Te nálam vagy.” Legföljebb ennyit szabad mondanunk: „Hűnek kell lennem hozzád.” S még ha semmink sem marad, akkor is tovább kell élnünk.

III.

Néhány boldog hónapot töltöttünk együtt. Férjem jó hírnévre tett szert mint orvos, s ezzel beköszöntött a jó kereset is.

A pénzhez azonban romlás kapcsolódik. Nem mutathatok ugyan határozott eseményre, azonban a vakok élesebb érzékével megfigyelhettem a változást, amely férjemen a növekvő jólét közben végbement.

Fiatalabb korában szigorú igazságérzet tüntette ki, s gyakran mondta nekem, mennyire szeretne a szegényeken segíteni egyszer, mikor már saját prakszisa lenne. Nemes megvetést mutatott az olyan orvosok iránt, akik pulzusához sem nyúlnek a szegény betegnek, mielőtt be nem seperték a munkadíjukat.

Most azonban másnak tapasztaltam. Furcsamód megkeményedett. Egyszer durván elutasított egy szegény asszonyt, aki könyörgött neki, mentse meg egyetlen gyermekét. S amidőn magam kérleltem, segítsen rajta, csak egész felületesen bánt el a beteggel.

Amíg kevesebb volt a vagyonunk, a férjem ellenszenvvel viseltetett minden pénzművelettel szemben. Kínosan becsületes volt ebben. Amióta azonban nagy betéte volt egy banknál, sokszor órákra bezárkózott valami földbirtokágenssel holmi nem egyenes üzletek tervét kovácsolni.

Hová sodorta az ár? Mi lett férjemből, abból a férfiúból, akit ismertem, mielőtt megvakultam? Abból a férjből, aki akkoron megcsókolt a szemöldököm közt s fölemelt az istennő trónjára? Azok, akiket a szenvedély hirtelen kitörése ver le a porba, a jóság új, erős lendületével ismét fölemelkedhetnek. De azok, akik napról-napra száradnak el lelki lényük lobogó lázában, azok, akikben élődsi, külső növények lassan-lassan fojtják meg a belső életet - azok egy szép nap úgy elhaltak, hogy részükre nincs már föltámadás.

A vakság okozta szétválás csak apró külsőség. De, óh jaj, megfojt az az érzés, hogy nincs már mellettem, ahogyan mellettem állt abban az órában, amidőn megtudtuk mind a ketten, hogy megvakultam. Ez most az igazi szétválás.

Én az én ifjú szerelmemmel és töretlen hűségemmel szívem legbelső szentélyében kerestem menedéket. Férjem azonban odahagyta az időtlen és hervadhatatlan dolgok hús árnyékát. Gyorsan el-továtűnik a forró, száraz homoksivatagba a pénz iránt való őrjöngő szomjúságában.

Néha úgy találom: a dolgok talán nem állnak ilyen rosszul; talán túlzok, mert világtalan vagyok. Lehet, hogy ha a szemem ép marad, elfogadom a világot olyannak, amilyen.

Ilyen hangulatok és fantáziák csapongtak bennem.

Egy nap öreg muzulmán kopogtatott be hozzánk. Kérte a férjemet, nézné meg az unokáját. Hallottam az öreg ember szavát: „Babu, én szegény ember vagyok; de jer velem s Allah megfizet neked érte”. Férjem hidegen felelt: „Amit Allah tesz majd, ez nem sokat ér; szeretném tudni, mit bírsz te érettem tenni.”

Ennek hallatára azt kérdeztem magamtól, miért nem vette el az Isten a hallásomat is. Az öreg ember mély sóhajtással távozott. Utána küldtem a szobaleányomat, s pénzt nyomtam a markába:

- Vedd ezt tőlem, kérlek, s hívass rajta megbízható orvost az unokádhoz. S imádkozz a férjemért.

Aznap egy falatot sem tudtam magamhoz venni. Férjem délután, pihenőjéből ébredvén kérdé:

- Miért vagy olyan sápadt?

Már majdnem azt mondtam, mint máskor szoktam: „Óh, semmi bajom.” De az ámítás napjai elmúltak s nyiltan szóltam hozzá:

- Napokig haboztam, megmondjak-e neked valamit. Nehéz volt kigondolni, mi is az, amit igazában mondani akarok, sőt talán még most sem tudom teljesen kifejezni a gondolataimat. De biztos vagyok afelől: tudod, mi történt. Az én életem s a te életed útjai szétváltak.

Férjem kényszeredetten nevetett:

- Változás a természet jussa.

- Tudom - feleltem. - De vannak örök dolgok is.

Elkomolyodva mondá:

- Vannak asszonyok, akiknek komoly okuk van a búsulásra, így például, akiknek férje nem keres, vagy, akiket nem szeret a férjük. Azonban te ok nélkül kínozod magad.

Ekkor világos lett előttem, hogy éppen vakságom nyitotta meg a szemem egy olyan világ számára, amely túl van minden változás országán. Igaz! Nem vagyok olyan, mint a többi nők s férjem sohasem fog megérteni.

IV.

Az én életem s az ő élete lomhán gördült tovább, hosszú időn át. Az egyformaságot megszakította férjem nénjének látogatása.

A kölcsönös üdvözlés után rögtön ezzel traktált:

- Igen, Kumo, nagyon sajnálatos, hogy megvakultál, de minek terheled a magad bajával a férjedet? Rá kell vened, hogy más nőt vegyen feleségül.

Kínos csönd állt be. Ha férjem valami tréfásat mond, vagy szemébe nevet, minden jó lett volna. De ő csetlett-botlott s végre ideges, együgyű hangon mondta:

- Úgy találod, néni? Valóban nem kellene így beszélned.

Nénje felém fordult:

- Vagy nincs igazam, Kumo?

Éles kacajjal mondtam:

- Nem tennéd-e jobban, ha illetékesebb fórum döntését kérnéd? A zsebtolvaj nem kér engedélyt attól, akit épp akkor meg akar lopni.

- Igazad van - felelte a néni szelíden. - Abinash, kedvesem, beszélgessünk egy kicsit négy-szemközt.

Néhány nap múlva jelenlétemben kérdezte tőle a férjem, nem tud-e egy jó családból való leányt, aki házi dolgaiban segítségemre lehetne. Nagyon jól tudta, hogy nincs szükségem segítségre. Én némán hallgattam.

- Óh, ilyen sok van - viszonzá a néni. - Unokafivéremnek van egy leánya, aki férjhez menendő és oly bájos leány, amilyet csak kívánhatsz. Családja csak örülne, ha téged férjéül láthatna.

Férjem megint azt a mesterkélt, habozó nevetést hallatta:

- De én még sohasem beszéltem házasságról.

- Te pedig hogyan kívánhatnád egy jó családból való leánytól, hogy házádba jöjjön s itt éljen, anélkül, hogy feleségül vennéd?

Férjem beláthatta, hogy ez okos beszéd s megmaradt ideges hallgatásánál.

Amidőn eltávozott, egyedül állottam vakságom csukott kapui mögött s föltört belőlem a fohász:

- Nagy isten, mentsd meg a férjem! - Amidőn néhány nap múlva reggeli ájtatosságom után a házi oltárom mellől jöttem, a néni melegen megfogta mind a két kezem:

- Kumo! Itt van a leány, akiről a minap beszéltünk. Hemangini a neve. El lesz ragadtatva, ha megismer. Hemo jer ide, hogy bemutassalak nővérednek.

Férjem abban a percben lépett be. Meglepetést mímelt az idegen leány láttára s vissza akart vonulni. De nénje így szólt:

- Abinash, kedvesem, miért futsz el? Rokonunk, Hemangini jött látogatóba. Hemo, üdvözlöd!

Férjem, mintha nagyon meg lenne lepelve, nénjét össze-vissza kérdezte a vendég jöttének idejéről, okáról, módjáról.

Én átláttam a szitán, kézen fogtam Hemanginit és szobámba vezettem. Szelíden megsimogattam a karját, haját, és úgy találtam, hogy mintegy tizenöt éves lehet és nagyon szép.

Amidőn arcát érintettem, elkacagta magát:

- Ejnye, mit művelsz? Talán hipnotizálsz?

Kacagásának édes csöngése egy perc alatt elfűtta közülünk a sötét felhőket. Jobbommal átkaroltam nyakát.

- Te kedves, - mondtam neki - látni próbállak.

S megint megsimogattam bal kezemmel finom arcocskáját.

- Megpróbálsz látni? - kérdezte új kacagórohamban. - Talán dinnye vagyok a kertedből, amelyet köröskörül kell tapogatni, hogy lássad, megértem-e már?

Hirtelen rájöttem: nem tudja, hogy vak vagyok.

- Nővérem - mondtam - elvesztettem a szemem világát.

Elnémult. Éreztem nagy, fiatal szemét, amely kandin az én szemem fürkészte. Tudtam, hogy részvét ragyogott benne. Azután gondolatokba merült, megzavarodott és kisvártatva így szólt:

- Óh, most már látom; ezért hívta meg férjed a nénjét, hogy itt legyen.

- Nem, - viszonzám - tévedsz. Nem hívta meg. Magától jött.

Hemangini elkacagta magát:

- Ez egészen rávall a néni. Nem volt-e kedves tőle, hogy hívás nélkül jött? No de most, hogy eljött, nem szabadulsz tőle egyhamar; efelől biztosítalak.

Megállt s zavarba jött:

- De miért küldött apám engem, meg tudod ezt mondani?

Közben belépett a néni. Hemangini megkérdezte:

- Mikor utazol el, néni?

A néni kijött a sodrából:

- Micsoda kérdés! Sohasem láttam ilyen nyughatatlan teremtést. Alig jöttünk meg, máris kérdezed, mikor utazunk.

Megszólalt Hemangini:

- Ez helyes tőled, mert a ház közeli rokonaidé. De mi van velem? Nyíltan megmondom, nem maradhatok itt.

Megfogta a kezem és kérde:

- Hogy gondolod, édes?

Megöleltem, de nem feleltem. A néni nagyon zavarba jött. Érezte, hogy a helyzet kisiklik a hatalmából; ezért azt indítványozta, hogy hugával menjenek fürödni.

- Nem, majd mi ketten megyünk - mondá Hemangini, belém kapaszkodva.

A néni engedett. A folyóhoz menvést kérde Hemangini:

- Miért nincs gyermeked?

Meghökkenve feleltem:

- Hogy tudnék erre válaszolni? Isten nem adott, hát nincs.

- Nem, ez nem ok - mondá gyorsan Hemangini. - Bizonyosan bűnt követtél el. Nézd nénimet. Ő is gyermektelen. Azért lehet ez így, mert szíve valamely redőjében kajánság rejtőzhetik. Ámde milyen kajánság lehet a te szívedben?

Beszédje fájt. Nem tudtam felelni, csak mélyen felsóhajtottam és lelkem magányosságában mondtam: „Istenem! Te tudod az okát.”

- Irgalmas ég! - kiáltá Hemangini. - Mért sóhajtozol? Senki sem szokott engem komolyan venni.

S kacagása átcsengett a folyón.

V.

Csakhamar rájöttem, hogy férjem hivatásos kötelességeit állandóan meg-megszakítja.

Azelőtt csak ebéd és vacsora táján jött a belső szobákba. Most azonban a nap minden szakában meg-meglátogatta a néniét, fölös aggodalommal eltelve hogyléte felől. Mindjárt tudtam, ha benyitott hozzá, amikor a néni Hemanginit hívta, hozzon egy pohár vizet. Eleinte megtette a leány, utóbb azonban kereken megtagadta.

Ilyenkor a néni csalogatta: „Hemo! Hemo! Hemangini!” A leány azonban hozzám simúlt a részvét ösztönéből. A rémület és szomorúság némává tette. Olykor-olykor borzadva bújt hozzám, mint az üldözött vad, mely alig tudja, mi vár reá.

Ez időtájt meglátogatott a bátyám Kalkuttából. Tudtam, mily élesen lát s mily szigorú bíró. Félttem, hogy felelősségre vonja a férjem és vallatás alá fogja. Így hát igyekeztem a való tényállást lármás vidámsággal leplezni. De tartok tőle, hogy túlfeszítettem a húrt: nem tudok álorcát viselni.

Férjem szemlátomást szorongani kezdett s kérdezte, meddig marad a bátyám. Türelmetlensége végre a sértéssel vált szomszédossá s bátyám nem tudott ellene másképp védekezni, minthogy elutazott. Távozóban hosszabb ideig nyugtatta a kezét a fejemen. Éreztem, hogy reszket a keze s könny csordult a szememből, amidőn némán megáldott.

Jól emlékszem: áprilisi estén, vasárnap történt, mert az árusok haza indultak. Fenyegető vihar érzett ki a levegőből: a nedves föld illata s a szél nyírka töltötte el. Hálósobámban sohasem ég lámpa, ha magam vagyok, hogy ruhám tüzet ne fogjon, vagy más baj ne érjen. A padlón ültem sötét szobámban s világtalan világom istenéhez fohászkodtam.

- Óh istenem - a te arcod el van rejtve. Nem tudok látni. Vak vagyok. Fogom, még mindig fogom ennek a szívnek eltört evezőit, valamíg vérzik a kezem. Ám a hullámok elhatalmasodtak. Meddig kísértesz még istenem, óh meddig?

Ágyamra hajtottam a fejem s zokogtam. Egyszerre csak érzem, hogy ágyam halkan megmozdul. A másik percben átkarolt Hemangini s némán törle le könnyeim. Nem tudom, miért várt és feküdt az este a sötétben, magányosan a belső házban. Nem kérdezett semmit. Nem szólt semmit. Csak rátette hűvös kezét a homlokomra, megcsókolt és eltávozott.

Másnap reggel Hemangini jelenlétében így szólt a nénihez:

- Ha itt akarsz maradni, ám maradj. Én azonban hazamegyek a szolgálkkal.

A néni azt felelte: nem kell egyedül mennie, mert ő is megy. Azután mosolyogva és szertartásosan bársonytokból gyöngyös gyűrűt szedett elő:

- Nézd, Hemo - Abinashom milyen szép gyűrűt hozott neked.

Hemangini kitépte a kezéből.

- Nini, - felelte gyorsan - mily pompásan tudok célozni. - S azzal kidobta a gyűrűt az ablakon át az esőfogó kútba.

A néni megdöbbsent, meglepetésében, mérgében olyan lett, mint a sündisznó. Felém fordult s megragadta a kezem:

- Kumo; - hajtogatta egyre - szót se szólj Abinashnak erről a gyerekes rapliról. Szörnyen megharagudnék.

Megnyugtattam, szót se szólok.

Másnap, távozóban megölelt Hemangini ezzel:

- Édesem! Tarts meg jó emlékedben. Ne felejts el.

Váltig simogattam orcáját, mondván:

- Nővérem! A vakoknak hosszú az emlékezetük.

Magamhoz vontam a fejét és megcsókoltam a haját, homlokát. A világom egyszerre elszürkült. Hemanginivel eltűnt minden szépség, jó kedv, zsenge ifjúság, amely ott fészkelte közelenben. Kitárt karokkal lépdestem s kerestem, mim maradt ebben az üres világomban.

Férjem később bejött hozzám. Nagy megkönnyebbülést tettem, hogy most elmentek, de túlzottnak és üresnek találtam azt az okot, hogy nénje látogatása gátolta munkájában.

Eleddig csak a vakságom volt köztem és közte a korlát. Most ehhez járult egy újabb: Hemangini felől való szántsándékos hallgatás. Teljes közönyt színlelt, de tudtam, hogy kap hírt felőle.

Május elején, reggel belép a szolgálóm s kérdi:

- Mit jelent az a készülődés a kikötőben? Hová megy az úr?

Tudtam, hogy valami vész fenyeget, de azt feleltem:

- Nem mondhatok semmit.

A leány nem mert tovább faggatni. Sóhajtott s ment.

Késő este bejött a férjem:

- Falura kell mennem beteghez. Holnap nagyon korán indulok s lehet, hogy két-három napig elmaradok.

Kiugrottam ágyamból, elébe álltam s hangosan kiáltottam:

- Miért hazudsz nékem?

Férjem hebegett:

- Mit? Mivel hazudok?

Felelém:

- Meg akarsz házasodni.

Hallgatott. Pár percig néma csönd volt a szobában, azután megtörtem:

- Felelj - rikoltám. - Mondd, hogy „igen!”

Gyöngye visszhangként felelte:

- Igen.

Még fennebb rikoltottam:

- De én nem egyezem soha bele. Megóvlak ettől a nagy szerencsétlenségtől, ettől a szörnyű bűntől. Ha itt nem tudok helytállni, minek vagyok a feleséged s minek szolgáltam valaha az én istenemet?

Síri csönd. Földre borultam s átkaroltam férjem térdét:

- Mi tettem? Mi a bűnöm? Miért vágyódsz más asszonyra?

Lassan így felelt:

- Megmondom neked a valóságot. Félek tőled. Vakságod bezárt a várába s nekem nincs hozzáférésem. Nekem nem vagy már nő. Szörnyű vagy nékem, mint az én istenem. Nem tudok veled mindennapi életet élni. Vágyom egy nőre - egy egészen köznapi nőre, akivel kényem-kedvem szerint civódhatom, akinek hízelelhetek, akit becézhetek, csókolhatok és szidhatok.

- Óh! Tépd hát föl a szívem és nézd! Hát mi vagyok egyébként, hanemha egy egész köznapi nő? Ugyanaz a leány vagyok, aki voltam, mikor összeadtak. Egy leány, az ő egész forró kívánságával: hinni, bízni, tisztelni.

Nem emlékszem pontosan a szavaimra. Csak ezt tudom, hogy mondtam:

- Ha hű feleséged vagyok, akkor - isten a tanum - sohase teszed meg ezt az átkozott tettet, sohasem szeged meg az esküdet. Mert mintsem ezt elkövesd, vagy én leszek özvegyé, vagy meghal Hemangini.

Azzal ájultan a földre rogytam. Még sötét volt, amikor magamhoz tértem. A madarak hallgattak még. Férjem eltávozott.

Az egész napot oltárom előtt töltöttem. Este örült égiháború, dörgő villám és zápor zúdult a házunkra s megrázta tetőtől alapjáig. Az oltár előtt kuporogtam, de nem kértem istenemet, hogy mentse meg a férjem a vihartól, ámbár a vész idején a folyón kellett még lennie. Csak azért imádkoztam, hogy bármi történjék velem, férjem megóvassék ettől a nagy bűntől.

Az éj elmúlt. Másnap is folyton oltáromnál térdeltem. Este dörömböltek az ajtón. Amikor belökték, ájultan találtak s bevittek szobámba.

Midőn végre magamhoz tértem, valaki fülembe sugdosta:

- Nővérem!

Észrevettem, szobámban feküdtem fejemmel Hemangini ölében. Amidőn megmozdultam, suhogni hallottam a ruháját. Menyasszonyi selyem suhogása volt.

Óh én istenem, én istenem! Hát nem hallgattad meg az imámat? Férjem elbukott.

Hemangini lehajolt s édesen susogta:

- Nővérem, édes, eljöttem, hogy áldásom kérjem frigyünkre.

Először megmerevült a testem, mint a villámsujtotta fatörzs. Azután felültem s fájdalmas küzködéssel mondtam:

- Miért ne adnám rád áldásomat? Te nem vétkeztél.

Hemangini aranyosan kacagott:

- Vétkeztem? Amikor te férjhez mentél, az helyes volt, s amikor én megyek férjhez, az vétek?

Megpróbáltam mosolyogni, hogy kacagását viszonzzam. Így szóltam magamban: „Nem utoljára imádkoztam. Az Ő akarata minden. Zúduljanak rám a csapások, de ne ingassák meg hitem és reményem.”

Hemangini meghajolt előttem és megérintette a lábam:

- Légy boldog, - áldottam meg - a boldogságod ne zavarja meg semmi.

Hemangini nem elégedett meg ezzel:

- Kedves nővérem, az, hogy engem megáldasz, még nem elég. Tedd teljessé a boldogságunkat azzal, hogy szent kezeddel házadba fogadod a férjemet is. Hadd hozom el néked.

Mondám:

- Hozd el.

Pár perc múlva ismert lépteket hallok és ezt a szót:

- Kumo! Hogy vagy?

Fölugrottam, földre vetettem magam kiáltván:

- Dada!

Hemangini kacagásba tört ki:

- Te még bátyádnak hívod? Micsoda bolondság! Hídd ezentúl öcsédnek, cibáld meg a fülét, haját, mert elvett engem, a te húgodat.

Ekkor eszméltem. Férjem megóvatott ettől a bűntől. Nem bukott el. Tudtam Dadámról, hogy sohasem akart megházasodni. Hogy anyánk meghalt, az ő szent kívánsága sem ösztökélte. Ám én, a nővére, szorongatásomban oka lettem, hogy megtette. Én érettem házasodott meg.

Örömkönnnyek patakozottak végig az orcámon. Nem bírtam visszatartani. Dada csöndesen megsimogatta a hajam. Hemangini belémcsimpalykodott és folyton kacagott.

Az éj nagy részén virrasztottam s vártam a férjem feszült aggodalommal. Nem tudtam elképzelni, hogy viseli el a szégyenét és csalódását.

Jóval éjfél után csöndesen nyílt az ajtó. Fölültem ágyamban s figyeltem. Férjem lépése volt. Szívem vadul vert. Ágyamhoz jött s kezem a kezébe fogta.

- Dadád megmentett a romlástól. Egy perc örülete egyre mélyebbre vonszolt. Elvakultam, s úgy láttam, nem tudok megszabadulni a vakságomtól. Csak az Isten a megmondhatója, mily terhet cipeltem magammal, amidőn a hajóra szálltam. A vihar rárontott a folyóra, az ég elsötétült. Szorongva is csak arra vágytam titkon, vajha vízbefúlnék s így kihoznám az életem a csomójából. Elértem Mathurganjt. Ott kaptam a hírt, amely visszaadta a szabadságomat. Bátyád nőül vette Hemanginit. Nem mondhatom neked, mily örömmel s mily szégyenkezve hallottam a hírt. Újra hajóra siettem. Az önfelfedezés e percében tudtam: nincs boldogság számomra rajtad kívül. Istennő vagy!

Egyszerre sírtam, nevettem:

- Nem, nem! Nem leszek már istennő. Csak a te kis nőd vagyok. Egy egészen köznapi nő!

- Édesem, - felelé - én is mondanék neked valamit. Te se szégyeníts meg többé azzal, hogy istenednek nevezél.

Másnap hangos lett a városka a kagylók zenéjétől. De szóval sem merte senki említeni azt az örült éjszakát, amidőn majdnem mindnyájan elvesztettük volna egymást.

Az élő halott.

I.

Kadambini ott élt özvegyen apósának, Saradasankarnak, a ranihati zemindarnak² házában. Apai részről nem volt rokona; sorra meghaltak. Férje családjából sem volt közvetlen hozzátartozója. Gyermeke sem volt.

Sógora gyermeke volt a kedvence. Ennek anyja még soká a gyermek születése után is nagyon beteg volt s a kisedet nagynénje gondozta. Ha egy asszony egy másik asszony gyermekét neveli, hozzá való szeretete annál erősebb, hogy tulajdonképen nincs joga hozzá, azaz nincs joga a rokonság címén. De van joga a szeretet címén. A szeretet az ő jussát nem bizonyíthatja olyasmivel, amit a társadalom elismerne. S nem is akarja bizonyítani, csak kettőzött szenvedéllyel hódol élete bizonytalan kincsének.

Ekképen az özvegy egész visszafojtott szeretete is erre a kis gyermekre áradt.

Egy éjszaka hirtelen meghalt Kadambini. Valamely okból egyszerre csak elállt a szíve. Az egyéb világ tovább folytatta az életet, csak ebben a szelíd, kicsiny, szeretettől szenvedő kebelben állott meg az idők órája örökre.

Hogy ne kellemetlenkedjék a rendőrség, a zemindar négy brahmán-szolgájával minden szertartás nélkül vitette el a holttestet elégetni. A ranihati hamvasztóhely messze volt a falutól. Egy vízmedence mellett állt egy kunyhó, mellette óriás fügefa s több semmi. Valamikor folyó folyt arra, amely kiszáradt. Medre egy részét elmélyítették s abból csinálták a vízmedencét a halotti szertartások céljára. A nép a medencét a folyó egy részének tekintette s ilyennek tisztelte is.

A négy ember bevitte a holttestet a kunyhóba s leült, hogy a máglyafát várja. Az idő oly hosszúra nyúlt, hogy kettő a négyből, Nitai és Gurucharan, elvesztette a türelmét s kiment megnézni, miért nem hozzák. Bidhu és Banamali maradtak vissza őrnek.

Sötét éjszaka volt. Csillagtalan égen nehéz felhők csüngtek. A két ember hallgatva ült a sötét kunyhóban. Gyufájuk, lámpájuk nem ért semmit. Gyufájuk átnedvesedett s a világ minden kincséért sem fogott volna tüzet s a lámpalángot elfűtta a szél.

Hosszú hallgatás után így szólt az egyik:

- Testvér, jó volna egy pipa dohány. Sietségünkben elfelejtettük.

Felelt a másik:

- Elfuthatok haza mindenért, amire szükségünk van.

Bidhu elértette, hogy Banamali miért akar elinálni:

- Már hogy is ne! Én meg üljek azalatt itt, egymagamban.

A beszélgetés ismét elakadt. Öt perc egy órának tetszett. Magában mindkettő szidta a másik kettőt, hogy elmentek a fáért; biztos, hogy csak ürügy volt, s bizonyosan valami kellemes zugban ülnek és fecsegnek.

Körülöttük néma csönd; csupán a békák brekegése s a tücskök ciripelése hallott szünetlenül a vizek felől.

² Örökös földesúr.

Ekkor hirtelen úgy rémlett nekik, mintha a ravatal megmozdulna egy kicsit, s mintha a holttest oldalra fordulna. Bidhu és Banamali reszketett, mint a nyárfalevél és ezt mormogta: „Ram, ram.”

Mély sóhajtás hallott. Erre azután az örök hanyatt-homlok kirohantak a kunyhóból s azzal neki a falnak.

Három mérföldet futhattak már, amidőn lámpással szembejött velük két társuk. Csakugyan pipázni voltak, s nem hoztak fát. Csak annyit tudtak, hogy ledöntöttek egy törzset s ha föl-fűrészelték, majd mindjárt el fogják hozni. Bidhu és Banamali elmondták, mi történt a kunyhóban. Nitai és Gurucharan jót nevettek a histórián s kiszidták Bidhut és Banamalit, hogy megugrottak a kötelességük elől.

Most már mind a négyen visszasiettek a kunyhóhoz. Hogy beléptek, mindjárt látták: a holttest eltűnt. A ravatal üres volt. Egymásra meredtek. Tán sakál rabolta el? De sehol egy ruha-foszlány, vagy egyéb maradvány.

Amint kimentek, az ajtó előtt felgyűlt iszapban egy kis női láb friss nyomát találták.

Saradasankar nem volt bolond, így hát bajos lesz vele ezt a kísértet-históriát elhiteni. Hosszas tanácskozás után elhatározta a négy, hogy legjobb, ha azt jelentik neki, hogy a holttestet elégették.

Reggeltájt, amidőn elhozták a máglyafát, a négy azt mondta nekik, hogy addig már elvégezték a dolgukat, mégis csak találtak fát a közelben. Hitelre találtak. Utóvégre egy holttest nem olyan becses portéka, mintha valakit kísértetbe hozhatna, hogy ellopja.

II.

Mindenki tudja, hogy gyakran még olyankor is, amidőn az életnek semmi jele, az élet alattomban mégis csak továbbfolyik, s működését újra fölveheti egy látszólag meghalt testben is. Kadambini sem halt meg. Csak élete hajtóműve állott meg nagy hirtelen valamely ismeretlen okból.

Amidőn eszmélete visszatért, minden oldalról sűrű sötétséget látott. Föltűnt neki, hogy nem fekszik szokott nyoszolyáján. Hangosan kiáltá: „Nővérem!” - de a sötétség néma maradt. Rémületében fölült s ekkor eszébe jutott halódása, a hirtelen nyilallás a mellében, a fojtogató érzés kezdete. Sógornője tejet melegített a gyermek számára, amikor Kadambini elájult, az ágyra dőlt s fuldokolva mondta: „Nővérem! Hozd ide a gyermeket. Egyre rosszabbul vagyok.” Azután minden fekete lett előtte, mint amikor teli téntatartó ömlik szét a könyvön. Kadambini emlékezete és öntudata, világi élete könyvének minden betűje egy szempillantás alatt alaktalanná vált. Kadambini nem tudott ráeszmélni, vajjon az édeshangú gyermek „néni”-t kiáltott-e, ahogy szokta. Nem tudott ráeszmélni, hogy - elhagyván a világot s a halál végtelen, ki nem fürkészett vándorútjára kelvén - vajjon búcsúajándéku kapott-e egy gyöngéd szót, a szeretet komp-vámjául a néma ország vizein való átkelés kezdetén.

Úgy gondolom: először a magányos, sötét helyet Yama, a halál istene házának tartotta, hol nem lehet se látni, se hallani, se enni, csak örökkön-örökké virrasztani kell. Amidőn azonban hideg, nedves szél húzott be a nyílt ajtón s meghallotta a békák kuruttyolását, egyszerre fölelevenült benne az emlékezés rövid élete minden esős idejére s újra érezte rokonságát a földdel. Azután villámlott s ennek fényénél meglátta a medencét, a fügefát, a nagy síkságot, a távoli fákat. Eszébe jutott, hogy olykor holdtölte idején ide, ebbe a medencébe jött fürödni s hogy megborzongatta a halál gondolata, ha holttestet látott a máglyára készítve.

Első gondolata volt, hogy hazarohan. De azután így töprengett: „Hisz én halott vagyok. Hogy térhetnék haza? Ez bajt hárítana reájuk. Elhagytam az élők birodalmát. Ennen-szellemem vagyok.” Mert ha ez nem volna így, hogyan szökhett volna ki Saradasankar jólőrzött női lakából, s hogy jöhetett volna éjnek idején ehhez a messze máglyahelyhez? S ha halotti szertartása nem lett volna befejezve, hova mehettek volna az emberek, akiknek dolga volt őt elégetni? Emlékébe idézte halódása óráját Saradasankar kivilágított házában s most egyedül találta magát a messze, magányos, sötét máglyahelyen. Bizonyos, hogy már nem tagja a földi emberközösségnek. Bizonyos, hogy ő a borzalom teremtménye, a gonosz előjel, ennen-magának szelleme.

Töprengése széttepett minden kapcsot, amely a világhoz fűzte. Érezte, hogy csodaerő van benne, határtalan szabadság. Azt teheti, amit akar; odamehet, ahová kedve tartja. Ez eszme az örületig fölleskálózta. Szélvészként viharzott ki a kunyhóból s ott állt a máglyahelyen. Szemérem, félelem nyoma sem maradt benne.

Amidőn azonban továbbment s mindig tovább, lába ellankadt, teste elernyed. A síkság végtelenre nyúlt; helyel-közzel rizsföldek terültek el: nem egyszer térdig lábolt a vízben.

A hajnal pirkadásánál egy-két madár szavát hallotta a távoli házak mellől, a bambuszcserjék felől. Ekkor rémület töltötte el. Nem tudta megmondani, mily új vonatkozásba került a földhöz és az élők birodalmához. Valamíg a síkságon volt, ott a máglyatéren, a sötét éjszaka leple alatt: addig nem félt, s tulajdon királysága polgárának érezte magát. Azonban a nap világosságánál az emberek lakóhelyei láttára félelem fogta el a szívét. Ember és szellem féli egymást, mivelhogy fajtájuk a halál folyamának más és más partján lakozik.

III.

Köntöse ragadt a szennytől. Furcsa gondolatok s az éji vándorút örült-külsejűvé tették. Megjelenése valóban olyan volt, hogy félelmet gerjeszthetett. A gyermekek megdobálták volna vagy elfutottak volna előle.

Szerencsére egy vándor került elsőben az útjába, mondván:

- Anyóka! Te tisztességes házból valónak látszol. Miért jársz hát így egyedül, s ebben a mezben?

Kadambini nem tudta gondolatait összeszedni s némán bámult rá. Nem bírta elképzelni, hogy még érintkezik a világgal; hogy tisztességes házból valónak látszik; hogy egy vándor kérdezi valami felől.

Ismét szólt a vándor:

- Jer, anyóka, hazaviszlek. Mondd, hol élsz?

Kadambini gondolkozott. Apósa házába visszatérni esztelenség volna. Apai fedele nem volt. Ekkor eszébe jutott leánykori barátnője, Jogmaya. Azóta se látta, de leveleket váltottak. Koronkint civédtek is, ahogy rendjén is volt, ha tudniillik Kadambini azt akarta bebizonyítani, hogy szeretete Jogmaya iránt határtalan, holott barátnője afelől panaszkodott, hogy Kadambini nem tudja az ő nagy szeretetét hasonló hévvel viszonzni. De afelől mindketten meg voltak győződve, hogy ha egyszer viszontlátják egymást, elválhatatlanok lesznek.

Kadambini tehát így szólt a vándorhoz:

- Sripati házába készülök, Nisindapurba.

A vándor Kalkuttába készült, így hát Nisindapur, ha távol is, de útjába esett. Így hát magával vitte Kadambinit a Sripati házába. Eleinte a két barátnő nem ismerte meg egymást, de lassan-lassan rájöttek egymás ifjúkori vonásaira.

- Mily boldogság! - mondá Jogmaya. - Sohasem álmodtam volna, hogy valaha viszontláthatlak. De hogy jöttél ide, nővérem? Apósod háznépe biztos nem engedett útnak?

Kadambini hallgatott s végül így felelt:

- Nővérem! Ne tudakold apósomat. Adj egy kuckót s tarts meg szolgálódul; elvégzem a dolgod.

- Mit? - kiáltá Jogmaya. - Szolgálómul? Hisz a legjobb barátnőm vagy, szívem... stb. stb.

Ebben a percben lépett be Sripati. Kadambini rábámult egy percre, azután lassan kiment. Arcát fedetlenül hagyta s az illendő szemérem vagy tisztelet nyomát sem mutatta. Jogmaya félt, hogy Sripati rossz benyomást kapott barátnőjéről; ezért mesterkélt magyarázatot kezdett költeni. De Sripati, aki mindig kész volt hozzájárulni ahhoz, amit Jogmaya mondott, félbeszakította, s ez kellemetlen érzést hagyott felesége lelkében.

Kadambini eljött, de nem volt egy a barátnőjével. A halál volt közöttük. Nem tudott meghitt lenni mással, mivelhogy tulajdon léte felől zavaros öntudata volt. Gyakorta rámeredt Jogmayara és töprengve ült vele szemben. Erre gondolt: „Neki megvan a férje, megvan a dolga. Távol él tőlem, olyan világban, amely távol van az én világomtól. Ő osztozik a világ kötelmeiben és szeretetében. Én az örökkévalóságé vagyok.”

Jogmaya is idegenül érezte magát, de nem tudta, miért. A nők nem szeretik a rejtélyest, mert ámbár a bizonytalanságot át lehet változtatni költészetté, hősiességgé, tudománnyá: sohasem lehet a háztartási számadáskönyvbe iktatni. Ezért, ha egy nő nem ért meg valamit, vagy szétrombolja és elfelejti, vagy újjáformálja a maga használatára s ha egyik módszere sem sikerül, földühödik rajta. Mennél jobban nőtt Kadambini szórakozottsága, Jogmaya annál türelmetlenebbé vált vele szemben s csodálkozva kérde magától, mi bánat emészti a szívét.

Majd új veszedelem jelentkezett: Kadambini félt önmagától, de még sem menekülhetett önmaga elől. Akik kísértetektől félnek, a hátuk mögött lévőktől félnek; ott a félszük, ahová nem láthatnak. Ám Kadambini ijedelme önmagában székel: külső dologtól nem félt. Az éj halálos csöndjében, magányos szobájában föl-fölkiáltott. Estende, ha a lámpafényben megpillantotta tulajdon árnyékát, minden ízében reszketett. Rémségszerűségét figyelve az egész ház ijedőssé lett s a cselédek s Jogmaya maga is elkezdtek kísérteteket látni.

Egy éjjel Kadambini sírva rohant ki hálószobájából s ott jajongott Jogmaya küszöbén.

- Nővérem, nővérem, hadd feküdjem lábad elé! Ne hagyj magamban lennem!

Jogmaya földühödött, de meg is rémült. Legjobban szerette volna abban a pillanatban házából kiűzni. A jóindulatú Sripati hosszas erőlködés után megnyugtatta vendégüket s a szomszéd szobában fektették le.

Másnap Sripatit váratlanul szobájába idézte a felesége. Elkezdte szemrehányásokkal elhalmozni:

- Te, te! Férfinek hívod magad? Egy nő megugrik az apósa házából s a te házába jön. El-múlik egy hónap s te még célzást se teszel, hogy távozzék. Egy szó tiltakozást sem hallottam tőled. Nem volnál szíves ennek magyarázatát adni? De persze, ti férfiak mind egy húron pendültek.

A legtöbb férfi oly esztelenül szereti a feleségét, hogy jámboran járomban hagyja a fejét. S bár Sripati kész volt Jogmaya szívére hatni s megesküdni, hogy a szép és gyámoltalan

Kadambini iránt éppen csak annyi barátságos érdeklődést táplál, amennyit szabad: viselkedésével nem tudta ezt bebizonyítani. Úgy vélekedett, hogy ezzel az elhagyatott özvegygel az apósa házában biztos gyalázatosan bántak, hogy nem tartotta ki tovább, s hozzájuk menekült. Se apja, se anyja: hogyan hagyhatná ő el? De nem akarta Kadambinit kínos kérdésekkel zaklatni.

Felesége most más eszközökkel kezdte tunya férjét piszkálni, míg az végre belátta, hogy a békesség kedvéért értesíteni kell Kadambini apósát. A levélbeli érintkezést nem tartotta alkalmas eszköznek, ezért elhatározta, hogy elmegy Ranihatba s aszerint tesz, amit ott hall.

Sripati tehát elment. Jogmaya pedig így szólt Kadambinihez:

- Barátnőm, azt hiszem, kevésbé illik tovább ittmaradnod. Mit mondanak majd az emberek?

Kadambini mereven nézett Jogmayára s ezt felelte:

- S mi közöm nékem az emberekhez?

Jogmaya elképedt s azután élesen mondá:

- Ha néked nincs közöd az emberekhez, nekünk bizony van, s hogy adhatjuk okát, miért tartunk vissza házunkban egy nőt, aki más házba tartozik?

Kadambini viszonzá:

- Hol van apósom háza?

- Patvarba! - gondolta Jogmaya. - Mi a csoda ellenvetése lesz legközelebb ennek a nyomorult nőnek?

Ekkor, nagyon lassan, ezt mondá Kadambini:

- Mi dolgom veletek? Avagy erről a földről való vagyok-e? Ti nevettek, sírtok, szerettek; mindenki ragaszkodik a magáéhoz: én azonban csak nézek, nézek. Ti emberek vagytok, én árnyék. Nem érem föl ésszel, miért hagyott engem az isten ebben a világban.

Tekintete, beszéde oly idegen volt, hogy Jogmaya megértett belőle valamit, ha korántsem mindent. Mivel pedig képtelen volt elküldeni s képtelen volt tovább kérdezni: eltávozott, gondokkal terhesen.

IV.

Már majdnem tíz óra múlt este, amidőn Sripati visszatért Ranihatból. A föld valóságos vízőzönbe fúlt. Mintha az eső sohasem akart volna szünni s az éjnek se szakadna vége.

Jogmaya megkérdezte:

- Nos?

- Mindjárt. Egy egész sereg dolgot kell elmesélnem.

Sripati átöltözött s estebédhez ült. Majd pipára gyújtván ledőlt. Egészen lenyűgözte valami.

Felesége soká türtőztette kíváncsiságát, végül azonban nyoszolyájához ment s kérde:

- Mit hallottál?

- Hogy bizonyára tévedtél.

Jogmaya ingerült lett. Nők sohasem tévednek, s ha igen, értelmes ember nem emlegeti előttük. Jobban teszi, ha a tévedést ő vállalja. Jogmaya hát rászólt:

- S szabad tudnom, miben tévedtem?

Felelé Sripati:

- Az a nő, akit házadba fogadtál, nem a te Kadambinid!

Ennek hallatára Jogmaya nagyon dühös lett, különösen azért, hogy férje mond ilyeneket.

- Mit? Én ne ismerném a barátnőmet? Hozzád kell folyamodnom, hogy megismerjem? Mondhatom, okos ember vagy!

Sripati kifejtette, hogy most nem az ő okosságáról van szó. Be tudja bizonyítani, amit mondott. Kétségtelen ugyanis, hogy a Jogmaya Kadambinija már nem él.

Jogmaya így felelt:

- Hallod-e? Bizonyosan te tévedsz szörnyen. Bizonyosan elvétetted a házat, hogy mindenféle hetet-havat hordasz össze. Ki is mondta, hogy magad menj? Írj levelet s minden fel fog derülni.

Sripatit megsértette, hogy felesége az ő gyakorlatiasságában kételkedett. Mindenféle bizonyítékkal próbálkozott, de hiába. Éjfélkor is vitatkoztak még. Bár most már mindketten egyek voltak abban, hogy Kadambininek távoznia kell házukból, Sripati azt a nézetet vallotta, hogy vendégük az ő feleségét egész idő alatt egy nem létező ismeretséggel áltatta; Jogmaya ellenben úgy vélekedett, hogy Kadambini prostituált nő. Vitájuk oly hangosra dagadt, hogy egészen elfelejtették, hogy Kadambini a tőszomszéd szobában alszik.

- Szép kis csávában vagyunk - mondá az egyik. - Mondom neked, a magam fülével hallottam.

Mérgesen felelé a másik:

- Bánom is én? Én csak láthatok a magam szemével?

Végre így szólt Jogmaya:

- No jó! Mondd meg nekem, mikor halt meg Kadambini?

Arra gondolt: talán tud valami ellentmondást megállapítani a Kadambini halála napja s valamely hozzá intézett levelének kelte közt s ezzel bebizonyíthatja Sripatinak tévedését.

Férje megmondta azt a napot s mindketten látták, hogy az a megérkeztét közvetlenül megelőző nap volt. Jogmaya szíve megreszketett, sőt Sripati is mélyen felindult.

Ebben a percben kitárult az ajtó. Nyirkos szél zúdult be s kioltotta a lámpát. Az egész ház sötétbe borult. Kadambini ott állt a szobában. Éjfél után egy óra volt. Az eső zuhogott odakünn.

Kadambini megszólalt:

- Én a te Kadambinid vagyok, de már nem vagyok életben; meghaltam.

Jogmaya fölsikoltott a rémülettől, Sripatiban elfúlt a hang.

- Azonban azon kívül, hogy halott vagyok, nem vétettem ellened. S ha nincs helyem az élők közt, a holtak közt sincs. Óh! Hová menjek?

És zokogva, mintha a szunnyadó teremtőt akarná fölkelteni a sűrű, sötét, esős éjszakában, még egyszer kérde:

- Óh! Hová menjek?

E szavakkal Kadambini odahagyta barátnőjét, aki ájultan roskadt össze a sötét házban.

Kadambini pedig világnak indult, hogy megkeresse a helyét.

V.

Bajos megmondani, hogy került Kadambini megint Ranihatba. Eleinte senkinek sem mutatkozott; az egész napot egy templom romjai közt töltötte, maró éhségtől gyötörtetve. Csak mikor délután koromsötét lett az esőtől s az emberek házukban gubbaszkodtak a vihartól való félelmükben, csak ekkor bújt elő Kadambini. Reszkető szívvel ért apósa házához. Sűrű fátyolt vont arcára, hogy belépett s a kapuőrök nem tartóztatták föl, mert valami szolganőnek tartották.

Az eső zuhogott; a szél vonított.

A ház úrnője, Saradasankar felesége, özvegy-nővérevel kártyázott. A szolgáló a konyhában volt. A beteg gyermek a hálósobában feküdt. Odalépett, észrevétlenül Kadambini. Nem tudni, miért jött apósa házába. Ő maga sem tudta, csak azt érezte, hogy gyermekét viszontlátni vágyódik. Hogy aztán hová lesz menendő, mit lesz teendő, arról sejtelme sem volt.

A kivilágított szobában megpillantotta az alvó gyermeket. Kis öklét föltartva, láztól elcsigázott testtel. Kadambini szívét izzó szomjúság töltötte el. Óh, bár kebléhez ölelhetné ezt az elkínzott testecskét. De nyomban ez jutott eszébe: „Én nem vagyok. Ki néz ő utána? Anyja szereti a társaságot, tereferél, kártyáz. Az egész idő alatt, hogy a gyermeket átengedte az én gondozásomra, ő maga gond nélkül volt s nem törődött vele. Ki fogja gondját viselni ezentúl, úgy, ahogy én tettem?”

A gyermek megfordult s félálomban nyöszörgött:

- Nénikém, adj innom!

Íme, szerette, még nem felejtette el a nénikéjét.

Lázás-izgatottan öntött egy pohárba s a gyermeket keblére emelvén, megitta.

Amíg aludt, a gyermek semmi különöset nem talált abban, hogy a szokott kézből igyék. Amidőn azonban Kadambini régóta epesztő szomját oltandó megcsókolgatta s ismét álomba akarta ringatni, fölébredt, s megölelte, kérdvén:

- Meghaltál, nénikém?

- Igen, drágám.

- S megint visszajöttél. Ne halj meg ismét!

Mielőtt még felelhetett volna, elérte a balsors. Egy szolgáló, aki egy tál szágót hozott be, kiejtette a kezéből s összeesett. A zajra eldobta az úrnő a kártyáját s besietett. Sóbálványként állt a küszöbön. Nem bírta se elfutni, se szólani. A gyermek mindennek láttára maga is megijedt és sírva kiabálta:

- Menj el, nénikém! Menj el!

Most végre fölcusdott Kadambini, hogy ő mégsem halt meg. A meghitt szoba, a meghitt bútorok, ugyanaz a gyermek, ugyanaz a szeretet, mindez megint elevenné vált. Közöttük nem volt változás; közöttük nem volt különbség. Barátnője házában úgy érezte, hogy gyermekiségének társa meghalt. A gyermek szobájában pedig tudta, hogy a fiúcska „nénikéje” éppen-séggel nem halott. Szorongva kérdé:

- Nővérem, miért borzadsz tőlem? Lásd, az vagyok most is, akinek ismertél.

Sógornője nem bírta tovább; elájult. Most maga az ifjabb Saradasankar lépett be. Összekulcsolt kézzel jajongott:

- Szabad-e ezt tenned? Satis egyetlen fiam. Miért mutatkozol neki? Nem vagyunk tulajdon nemzetséged? Mióta elmentél, napról-napra sorvad; a láz szüntelenül senyveszti. Éjjel-nappal kiáltozott utánad: „Nénikém! Nénikém!” Te odahagytad a világot; törd szét a Maya békóit. Minden áldozatban részesítünk, mi halottat megillet.

Kadambini nem bírta tovább:

- Óh, én nem vagyok halott, nem vagyok halott. Óh, hogy győzzelek meg titeket, hogy nem vagyok halott? Élek, élek!

Bronzedényt emelt föl a földről és homlokához csapta, hogy szemöldökéről lebuggyant a vér:

- Lássátok, - rikoltá - élek, élek!

Saradasankar szoborként állt ott; a gyermek sikított félelmében; a két nő ájultan feküdt a padlón.

Kadambini tovább rikoltá:

- Nem vagyok halott! Nem vagyok halott!

S ezzel lerohant az asszonyház lépcsőin a kúthoz és beleugrott. Saradasankar az emeletről hallotta a víz csobbanását.

Az eső egész éjjel szakadt; özönlött másnap a reggeli szürkületkor, özönlött másnap délben.

Kadambini halálával bizonyította, hogy nem volt halott.